

ÉDES

V. ÉVFOLYAM 3. SZÁM
1983. JÚLIUS-SZEPTEMBER
ÁRA: 9,50 FORINT

ANYANYELVÜNK

A Szombathelyi Tanárképző Főiskola, ahol augusztus végén megrendezték a magyar nyelvészek IV. nemzetközi kongresszusát

Tartalom

Kadosa Árpád:
Oh, azok a sajtóhibák!

Győri Anna:
A filmtolmács

Sebestyén Árpád:
Az egyszeri egyszerű ember

Simon Zoárd:
A neofitától a renegátig

Ábrahám Imre:
Íratlan kódex

G. Varga Györgyi:
Ismét veszélyben a magánhangzók időtartama!

Rácz Endre:
Változó nyelvünk

Posgay Ildikó:
Helyesírásunk dzsinnje

Szepesy Gyula:
Vidám sarok

A „sárga lé” a Cseppentő meg az Iró

Megjelenik a Magyar Tudományos Akadémia anyanyelvi, helyesírási és magyar nyelvészeti bizottságának, valamint a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TIT országos magyar nyelvi választmányának támogatásával.

A szerkesztő bizottság elnöke:

Lőrincze Lajos

Szerkesztő bizottság:

Deme László,

Fábián Pál,

Fülöp Lajos,

Grétsy László,

Kovalovszky Miklós,

Ladó János,

Rácz Endre,

Somogyi Béla,

Szathmári István,

Szepesy Gyula,

T. Urbán Ilona

Felelős szerkesztő:

Bencédy József

Szerkesztő:

Csatár Imre

A rajzokat Dallos Jenő

és Kaján Tibor

készítette.

Szerkesztőség:

Budapest,

Lenin krt. 9-11.

1906

Telefon: 429-350

Kiadja:

a Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó:

Siklósi Norbert igazgató

Megjelenik negyed-

évenként

Egy szám ára: 9,50 Ft.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a hírlapkézbesítő postahivataloknál és a Posta Központi Hírlapirodnál (postacím: Budapest, V., József nádor tér 1. 1900) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-961 62 pénzforgalmi jelzőszámra. Előfizetési díj: fél-évre 19 Ft, egy évre 38 Ft. Külföldiek részére előfizethető a „Kultúra” Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalatnál, H-1389 Budapest, postafiók 149.

Szedte a Nyomdaipari Fény-

szedő Üzem 837134/09

Szolnoki Nyomda

Felelős vezető:

Gombkötő Béla igazgató

INDEX: 25 224

HU ISSN 0139-0457

Vajon mi is az a „sárga lé”? Özv. Wolf Antalné – 8896 Pusztaszentlászló, Kossuth u. 84. – a „Hencidától Boncidáig folyik a sárga lé” szolás jelentését kérdezi, mert a rádióban erről nemrég elhangzott fejtegetéssel nem ért egyet.

O. Nagy Gábornak Mi fán terem? című, 1957-ben megjelent könyvében az Ön által is ismert értelmezést találjuk. Hencida Hajdú-Bihar megyei falu, ma is virágzik, Bonchida pedig hajdani Kolozs megyei település. A két név ikerszószerű hangzása miatt kerülhetett egymás mellé. A lé szó régen leves-t is jelentett, tehát: sáfránnyal színesített lakodalmi tyúklevesre gondolhatunk, amely gazdag bőségben folyt a lakomákon. Így tartja Csefkó Gyula is, a régi magyar szakácsnyelv kitűnő ismerője, s így szerepel a népmesékben is.

1976-ban O. Nagy Gábor újabb kötetében (címe: Magyar szólások és közmondások könyve) a másik tartalom is megjelenik. Könnyen meg is érthetjük. A két helységnév ugyanis Észak-Kelet-Magyarországhoz köti a szolás eredetét, oda, ahonnan a sajátosan sötétsárga színű tokaji borok származnak. Elképzelhető, hogy ott a helybeliek a bor finom minőségére utal-

nak vele. O. Nagy Gábor azt mondja, a sárga lé jófajta bort is jelent. A rádióban nyilatkozó nyelvész feltehetően ez utóbbi értelmezést fogadja el szívesebben, hiszen az országban sokfelé nevezik lének a bort. Garay János így kezdi Az obsitos című elbeszélő költeményét:

Hárman valának együtt, a potrohos bíró,

Egy obsitos vitéz és a furfangos író;

A többi asztalnál együtt és szerterest,

Vidám paraszt legények iták a hegy levét.

Ön természetesen nyugodtan ragaszkodhat az első és közismertebb változathoz.

Egedy Mária

B. J. budapesti olvasónk kérdezi, mit jelent a Vízhányó, a Cseppentő, az Iró, Mérő és a Tollas családnév.

A vízhányó a régi dunai hajózás egyik szakkifejezése. A Duna-ágak térsége régebben valódi útvesztő volt. A közlekedés sok helyen csak hajóval volt lehetséges. Ezek akkoriban még fából készültek. A hajó rakodóterében állandóan szabadon tartottak egy könnyen hozzáférhető helyet, ahonnan a hajóban összeszűremkedett vizet egy vízmerő lapáttal, az ún. szapollal vödörökbe merték, majd a Dunába öntötték. Ám vízhányó-

nak nevezték a hajótulajdonosnak azt az alkalmazottját is, aki itt teljesített szolgálatot. A Vízhányók őse tehát erről a beosztásáról kapta a nevét.

A Cseppentő nevet hallva először mindenki a gyertyakészítés régi, kisipari módjára gondol, de a régi fagygyertyát nem cseppentéssel, hanem bemártással vagy öntéssel készítették. De nézzük ezeket a szólásokat: „Ha nem csurran, cseppen”, „Nem csurran, csak cseppen”. Ez utóbbit olyan emberre szoktuk mondani, aki nem bőkezű, hanem fukar, szűkmarkú. Íme, már meg is van a Cseppentő név eredeti jelentése!

Az Iró családnév, melyet régiesen rövid I-vel írunk, nem a szépírói tevékenységre utal. A régi nagy kiterjedésű legelőket valamikor a nemesi közbirtokosság kezelte. Ennek a vezetőségében működött többek között egy „tollas” vagy „író” és tizenkét „mérő”. Az előbbi kettőt ma irodatisztnek vagy jegyző-könyvvezetőnek neveznénk. A mérők feladata pedig az volt, hogy nyilvetéssel évenként sorsolásszerűen elvégezzék az erdők és a kaszálók szétosztásának munkáját. Nos, innen származnak az Iró, Tollas és a Mérő családnevek!

Ladó János

Tartalom

Két válasz... B/II, A magyar nyelv hetén (Sarlós István beszédéből) 1, Lehner János: Gyakorlatilag 1, Kadosa Árpád: Oh, azok a sajtóhibák! 1, Lőrincze Lajos: A nyelvművelő közönségszolgálatról 2, (cs): Szahara 2, Győri Anna: A filmtolmács 2, Sebestyén Árpád: Az egyszerű egyszerű ember 3, Rácz Endre: Változó nyelvünk a változó világban 4, Simon Zoárd: A neofitától a renegátig 5, Szilágyi Ferenc: Ugyanaz – versben 7, Szabó Géza: Nyelvi alkalmazkodás 8, Ábrahám Imre: Íratlan kódex 8, Bokor József: Újdonságok a tanítójelöltek anyanyelvi képzésében 9, Farkas Márta: Fiúk-lányok kapcsolata – szavakban 9, Karcsay Sándor: Hivatalos vagy hivatali? 10, Pusztai István: Ki csap be kicsodát? 10, G. Varga Györgyi: Ismét veszélyben a magánhangzók időtartama! 11, Figyelmező 11, Ruttkay István: Magyar nyelvpótlékok! 12, Katona Rezsőné: Még egy Kazinczy... 12, Pontozó 12, Victor András: Fül kérdése is 14, Posgay Ildikó: Helyesírásunk dzsinnje 15, K. M.: Szemle: 15, A. Molnár Ferenc: Mészöly Gedeon: Népünk és nyelvünk 16, Tolesvai Nagy Gábor: Szabó T. Attila: Nép és nyelv 16, L. L.: Szabó T. Attila: Nyelv és irodalom 16, Postaláda B III. Szepesy Gyula: Vidám sarok B/III. Demény Ottó: Anyanyelv B/IV.

A magyar nyelv hetén

Részletek Sarlós Istvánnak Székesfehérváron tartott megnyitó beszédéből

A magyar nyelv ünnepi hetének megrendezése arról tanúskodik, hogy a kultúra sohasem szorulhat háttérbe, mert jelenlétére a társadalomnak éppúgy szüksége van, mint az élőlényeknek a levegőre és a vízre.

Az emberek tudásra, ismeretekre vágnak. Az arra illetékesek kötelessége, hogy az így keletkezett igényeket kielégítsék. Ezért nem mindegy, hogy aki beszél, vagy írásban fejt ki a véleményét, érthetően teszi vagy sem. Az írástudók felelőssége mindazokra vonatkozik, akiket munkakörük, vezetői szerepük arra kötelez, hogy előadásokat tartsanak, nyilatkozzanak, vagy éppen csak beszélgessenek az állampolgárokkal. Nekik két dologhoz kell érteniük, ahhoz, amiről beszélnek, és ahhoz, aminek segítségével közlik a gondolataikat: a magyar nyelvhez.

A szép, izés magyar beszéd nem lehet a nyelvészek kizárólagos joga, és nem is az. Mindazoknak, akik gondolataikat, vezetőtestületek határozatait és terveit szóban vagy írásban közlik a nyilvánossággal, erkölcsi, politikai kötelességük, hogy szépen, helyesen beszéljenek magyarul.

A hibás nyelvhasználat a legszebb gondolat befogadását is megnehezíti. A beszéd folyamatában elkövetett hibák olykor azt sugallják a hallgatónak, hogy ne a mondanivalóra, hanem a szónok nyelvi hibáira ügyeljen, azokat számolja, azok alapján alkosson véleményt a beszélőről.

Gondolom, mindenki találkozott már azzal az esettel, amikor az előadó személytelenné vált. Engem nagyon zavar, amikor valaki a többes szám első személyében nyilatkozik. Így mond véleményt: „Nekünk az a benyomásunk, hogy...”; „Mi nem helyeseljük, hogy...”. Ha nem tudom, ki van vagy kik

vannak a „nekünk” és a „mi” mögött, a beszélőt valakik közvetítőjeként kezelem. Csakhogy, ha üzeni akarok másoknak, elmondom a véleményem, ha pedig úgy látom, ennek nincs értelme, akkor hallgatok. De van a személytelenségnek egy még furcsább formája: „A minisztérium álláspontja szerint”; „Az osztály úgy látja”. Mindkét megnevezett intézmény gyűjtő fogalomként szerepel; ezeknek azonban nincs önálló gondolatuk vagy véleményük. A rájuk való hivatkozásnak akkor van értelme, ha a felszólaló arra utal, hogy a miniszternek vagy helyettesének az az álláspontja... A többes szám azt is érezteti, hogy „nem az én véleményemről van szó, hanem a miénkről – tehát engem hagyjatok békében”.

Hány, de hány alkalommal halljuk a rádióban is, hogy „megfogalmazódott” egy jó terv. Milyen jó is lenne, ha a tervek csak úgy maguktól megfogalmazódnának: nem kellene dolgozni, és ha rossz a terv, akkor nem a tervért felelős embert hibáztatnánk, hanem magát a tervet – miért fogalmazódott meg rosszul.

Nekünk magyaroknak súlyosabb a nemzeti nyelvünk védelmében vállalt kötelességünk, mint más népeknek. Ne feledkezzünk el róla, hogy nemcsak a hazánkban élő csaknem 11 millió ember által beszélt nyelvet kell ápolnunk, hanem a határainkon kívül élő, magyarul beszélő és magyarul gondolkodó emberek nyelvét is. Úgy vélem, hogy a más nyelvi közösségekben élő embert akkor fenyegeti igazán az anyanyelvétől való elszakadás, ha más nyelven kezd gondolkodni. Ezt megelőzendő akarunk minden határainkon kívül élő magyarnak, köztük sok volt honfitársunknak, segítséget adni, hogy megőrizzék és műveljék anyanyelvüket.

Gyakorlatilag

Divatszavak feltűnnek, elterjednek, majd gyakran feledésbe merülnek. Vannak olyanok is, amelyek szívósan tartják magukat. Ilyen a *gyakorlatilag* határozószó. Mindenre jó, pedig sokszor – semmire se jó. Főlölesleges töltelék, a mondanivaló akkor is érthető, ha elhagyjuk ezt a szóbalványt.

Rövid idő alatt ilyeneket hallottam 1982-ben a rádióban. Időjárásjelentés: „*Gyakorlatilag* mindenütt esik az eső.” Tehát: mindenütt esik az eső. – „Lengyelországban *gyakorlatilag* befejeződött az aratás.” Elég lett volna: befejeződött az aratás. Híradás: A romhányi kerámiagyárban áttértek a földgáztüzelésre. A befektetés 48 millióba került. A riporter kérdése: „*Gyakorlatilag* megérte-e a befektetés”. A válasz: „Igen!”. További kérdés: „Megtérül-e a befektetés?” A válasz: „*Gyakorlatilag* megtérül.”

A televízióban is divatozik ez a szó. Kormányhatározat eredményeképpen 1983. január elsejével megszűnik az ÁFIT. Gazdasági kistársulások veszik át szerepkörét. Kérdés: „Előnyös-e ez az intézkedés?”. Az igazgatóhelyettes válasza: „Sok függ a végrehajtástól, annyi azonban bizonyos: *gyakorlatilag* előnyös lesz a változtatás”.

A fenti példák szemléltetően mutatják, hogy miképpen szorítják ki a semmitmondó divatszavak azokat, amelyek az árnyaltabb szóhasználatot vannak hivatva megvalósítani. Ilyen határozók: *voltaképpen, tulajdonképpen, általában, nagyjából, nagyjában* stb. Leghelyesebben akkor járunk el, ha ezt a határozószót „gyakorlatilag” mellőzzük.

Lehner János

Óh, azok a sajtóhibák

A fenti címen jelent meg az Édes Anyanyelvünk folyó évi 2. számában egy rövid cikk a sajtónkban előforduló nem csekély számú sajtóhibákról, illetve félreértésekről. Ebből idézek:

„Az Élet és Tudomány egyik tavalyi számában egy fénykép alatt ez a szöveg olvasható: Kazinczy *múzeuma* Széphalmon. Még a vak is láthatja azonban, hogy Kazinczy *mauzóleuma* tekint felénk. Nem is kell magyaráznunk, hogy a *mauzóleum* díszes síremléket, a *múzeum* emléktárgyak gyűjteményét jelenti”.

Ez valóban nem szorul ma-

gyarázatra. Bevallom, én nem láttam a fényképet, a cikkíró valószínűleg nem látta belülről az épületet –, Marcali elég messze van Széphalomtól. De úgy vélem, a megrovás indokolatlan, mert középütt az igazság: *mauzóleumot* építettek, de azt *múzeumnak* rendezték be; benne emléktárgyak gyűjteményét láthatjuk – igen szép, megtekintésre feltétlenül érdemes összeállításban –, Kazinczy emlékének pedig az épület előtti kertben lévő sírjánál áldozhatunk kegyelettel.

Kadosa Árpád
(Esztergom, Vár u. 1.)

A nyelvűvelő közönségszolgálatról

(Elhangzott a rádióban, Lőrincze Lajos Édes anyanyelvünk sorozatában)

Szahara

Már régóta készülök rá, hogy egy névtelen levélre válaszoljak. Ezt írja egy miskolci hallgató: „Szeretném tudni, valóban szívesen veszi-e azt a sok levelet, amit kap. Nehezen tudom elképzelni. Sok fölöslegesen tudnak kérdezni az emberek. Bizonyosan van fontosabb dolga is, mint ezekre válaszolni.”

Levelét nem írta alá: nyilván tapintatból, figyelmeségből, hogy megmentsen a válaszadás kötelezettségétől. De kérdése olyan, hogy érdemes rá néhány percet szánni.

Azt aligha kell különösen bizonygatnom, hogy örülök a rovatunkhoz érkezett leveleknek. Ahogy – gondolom – mindenki szívesen veszi, ha munkájának valamilyen eredményéről vagy visszhangjáról értesül. Jó érzés olvasni, hogy ez vagy az az előadás tetszett, de azt is jó tudni, ki mivel nem értett, nem ért egyet. Különbösen hogyan tudná az ember, hogy mit kellene még jobban kifejtetni, megvilágítani. S ami a kérdéseket illeti, pontosan tükrözik ezek a levélírók nyelvi ismereteit, megmutatják a mai nyelvi gondokat, nyelvi ízlésünk, nyelvszemléletünk mai állapotát; megjelölik tehát azt a területet is, amellyel többet kell foglalkoznunk.

Nem jelentéktelen az a tény sem, hogy egy széles körű nyelvörkődő társaság állandóan figyeli nyelvünk újabb fejleményeit, olvassa árgus szemekkel a napi sajtót, figyeli a rádiót, s megfigyeléseiről, tapasztalatairól hírt ad egyik vagy másik nyelvűvelő fórumnak, így az Édes anyanyelvünknek is. Ez nagyon hasznos még akkor is, ha a kipécézett jelenségek megítélésében nem áll mind-egyik levélíró szilárd talajon.

Különbösen öröm, ha fiatalok írnak gondolataikról, megfigyeléseikről. Olyan is megtörtént, nem is egyszer, hogy szolgálati idejüket töltő fiatal katonák kértek felvilágosítást, vagy nyelvi vitájukban

való döntést. Ki ne válaszolna szívesen ilyen levelekre?

Jó érzés azt is tapasztalni, hogy egy-egy levelező megfogadja a jó tanácsokat: beszerzi a helyesírási szótárt, elolvas egy-két nyelvűvelő könyvet; megtanulja, hogy nem elég, ha csak a maga jó (vagy jónak érzett) nyelvérzékére támaszkodik.

Mi az, aminek nem örülök? Például – a névtelen leveleknek! Szerencsére nem sokat kapok belőlük. De mitől is fél az, aki nem meri, nem akarja nevével vállalni nyelvhasználatunkról való véleményét? Ha nem óhajtja, hogy személy szerint említsem a rádióban adott válaszomban, úgysem teszem. Nem örülök annak a levélíróknak se, aki úgy kezdi, hogy döntésemet kéri egy vitában, majd elmondja a maga nagyon határozott véleményét, hozzátéve, hogy csak tudatlan, ostoba ember állíthat olyan képzelenséget, mint vitapartnerem. Most tessék ilyen levélre örömmel válaszolni! Az se jó, ha valaki nagyon türelmetlen, s ha egy-két hét múlva nem kap választ, már állam-

polgári jogokra és kötelességekre hivatkozik, s feljelentéssel fenyegetőzik. De ilyen se sok volt harmincéves gyakorlatomban. Persze hogy nagyon felszaporodnak néha a levelek. Persze hogy vannak köztük kevésbé érdekesekek is. De olyan levél is akad, amelyre igazán csak több kötetel lehetne válaszolni. De hát ez már munkánk tárgyából, jellegéből következik.

S aki nyelvészeti, nyelvi dolgokban tanácsadásra vállalkozik, gondoljon büszkén arra, hogy olyan elődje volt, mint az Akadémia egykori főtitkára. Arany János 1871-ben levelet kapott az ipolysági gyakorló táborból Sipeki Balás Géza tartalékos hadnagytól. Döntse el vitájukat. Arra a kérdésre: *fát veszesez?* mi a felelet: *azt keresek* vagy *azt keresem?* Arany készségesen megadta a választ. A jó felelet: *azt keresek*. Mert az *azt* névmás itt a *fát* helyén áll. „Más volna e kérdésre: megtaláltad a fát? mert erre így felelnék: *azt keresem*. Tisztelettel, Pest, 1871. nov. 6., alázatos szolgája, Arany János.”

A filmtolmács

Miként kezd hozzá egy film fordításához?

– Minden filmhez küldenek egy forgatókönyvet, először ezt olvasom át, majd befüzöm a filmet, és a forgatókönyv szövegét összevetem a filmével. Gyakran előfordul, hogy egyes részletek kimaradnak, változnak a forgatás során, ezt bejelölöm. A nehezebb munka ezután kezdődik. Vannak apróbb trükkök, amik segítenek. Ilyen például, hogy ha a színész zárt szájjal kezd beszélni, akkor a magyarban is egy olyan szóval kell indítani, ami zárt kezdetű. Fontos, hogy a szünet ugyanoda essen, ahol az eredetiben. Illúziókeltő az is, ha a személynevet, városnevet eredetiben meghagyom. Em-

A gyűlésen, némi unszólásra, öten szólaltak fel. Hárman jószerint azt motyogták el, amit az előadó. Csak valamivel rövidebben, ám annál rosszabbul. Gyatra cikkek közhelyeit idéztették, nagy küszködés közepette. Akadt mégis két hozzászóló, akinek volt mondanivalója. Látszott, gondolkodnak a dolgokon. De ők sem tudták elmondani, amit akartak. Belegabalyodtak a mondatok hurkaiba, és nem voltak képesek kikászálódni belőlük. Keresték a megfelelő kifejezést, de nem találták, és kínosan nyökögték. Végül ők is belemenekültek a közhelydsungelbe, és ott védőn meghúzták magukat. Miként vándornak a Szaharában a szomjat oltó víz, olyan üditő lett volna, ha megszólal végre valaki értelmesen, szépen, magyarul. De erre nem volt remény. A nyelvinség végtelennek tetsző sivatagjában toporogtunk. (cs)

lítek egy másik példát is: az egyik filmben azt mondta a főszereplő „I love him”. Rengeteget törtem a fejem, mi lenne a legjobb. „En szeretem őt” – nem jó; „Őt szeretem” – nem, ez sem az igazi. Végül kipattant az „isteni szikra”: „I-má-dom!” Pont ugyanúgy lehet rá formálni a száját, mint az angolban.

Minden nyelvnek megvan a sajátos kifejezései, humora, szólásmódja. Hogyan lehet ezt magyarra átültetni?

– Jó, ha a fordító sok nyelvet beszél, de a legfontosabb, hogy a magyar tökéletesen tudja. Ennek szükségességét leginkább akkor érzi, ha valami sajátos nyelvi kifejezést kell lefordítani. Itt is említek egy példát. Az olasz tengeri nép, közmondásait ez is meghatározza. Nemrégiben

Az Egyszeri Egyszerű ember

Egy pedagógiai pályaműveket közreadó kötetben középiskolai tanulók dolgozataiból gyűjtött hibák között bukkantam az alábbi példákra: „Az egyszerű ember element világgá”. Csakhogy a dolgozatíró a mesék egykori, tehát egyszerű emberét akarta említeni. Egy társának ön-életrajzából meg ezt idézhetjük: „Kétkézű munkás gyermeke vagyok”. – Bizony ez így csak azt jelenti, hogy a szóban forgó apának megvan mind a két keze, nem félkezű. A kifejezni kívánt fogalom: kétkézű munkás, tehát fizikai dolgozó. A harmadik példa szerint a cápa és a hozzá hasonló tengeri állat „Mélyvízű ragadozó”. Ami persze csak úgy lenne igaz, ha a cápa birtokolná a mély vizet, enélkül csak mélyvízi ragadozóról beszélhetünk.

Látni való, hogy a diákok két melléknévképzőnket keverték össze: a valamivel ellátottságot kifejező -ú, -ű meg a valahova, valamihez tartozást kifejező -i képzőt.

A vétség nem marad meg

vettünk át egy rövidfilmet, ahol a szó szerinti fordításban a narrátor azt mondja: „Ez olyan, mintha lyukat fúrnál a vízbe.” Gondolom, a magyar nézők megérthetnék a nyersfordítást, de nem lenne meg a hangulata. Mi erre azt mondjuk: „Falra hányt borsó.”

A nyelvek között van-e különbség aszerint, hogy egyiket vagy másikat könnyebb szinkronizálni?

– Nem, nem hiszem, ami engem illet. Inkább a színészekre rónak eltérő nehézségű feladatot. Az olasz nyelv például sokkal temperamentumosabb, mint a miénk, így egy levegővételre több szótagot kell kiejtenie a színésznek. Itt megintcsak előbukkan a szakma játékossága. Amikor Anouilh Antigone című film-

az iskola kapuin belül. Egy rádióamatőrrel az újságban ezt olvastam: „Kathy Sándor angol nyelvű vizsgával már a nemzetközi forgalomban is dolgozik”. Itt sem arról van szó, hogy valamilyen vizsga angol nyelven zajlott le, hanem angol nyelvű, az angol nyelvtudást igazoló állami nyelvvizsgáról. Egy másik helyen a 30 éves NDK sikeréről ezt írják: „Jelentős az NDK termelése a mezőgazdasági gépgyártás, külszíni fejtésű berendezések, daruk, kotrógépek gyártása területén”. Ez így azt jelentené, hogy a berendezéseket külszíni fejtéssel termelik. Helyesen: külszíni fejtési, tehát ilyen munkához készített berendezéseket gyártanak.

Természetesen, nemcsak az -i helyén jelentkezik hibásan az -ú, -ű képző, hanem megfordítva is. Ezt igazolják az alábbi példák. Egy hivatalos jellemzésben így dicsérték meg valakit: „Széles körű olvasottsággal rendelkezik” – e helyett: széles körű. A televízióban hallottuk egyik hi-

jét németről fordítottam, volt egy rész, ahol Mádi Szabó Gábornak egy egész oldalnyi szöveget kellett volna lélegzetvétel nélkül elmemnyörögnie. Először egymagam próbáltam ki a vágószobában. Addig-addig pörgettem a magyar szöveget, amíg úgy találtam, ennyit el lehet mondani egy szuszra. Úgy érzem, színészi vénát is kíván ez a szakma.

Fordít a Pannónia Filmstúdióknak is. Melyik a könnyebb?

– Valamivel egyszerűbb a televízió. Kisebb a képernyő, s többségében még fekete-fehérben nézik a műsort.

Mennyiben befolyásolja a szinkront, hogy színés a kép vagy sem?

– Rengeteget számít. Jobban kell a szájmozgásra

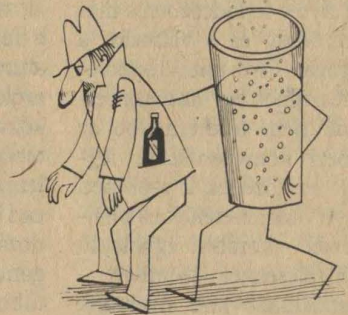
dunkról: „A vasszerkezeti híd a második világháború előtt épült”. Világos, hogy vasszerkezeti lett volna helyénvaló. A Füles egyik, szeptemberi számában ezt olvastam: „A hallgatás a bíráló ősi és mély jelentési formája”. Itt is a jelentésű szóalak kárára hibázott a fogalmazó. Végül még egy példa annak bizonyítására, hogy milyen széles körben terjed e vétség: egy nyelvtudományi tárgyú tanulmány lektorálásakor írtam ki ezt a példát: „A mondatrészi szerep és a szófajtság keresztezi egymást”. Bizony, a nyelvész szerzőnek is elaludt a figyelme, mert helyesen a szófajtság illik bele a szövegbe. S hogy nem egyszerű botlásról van szó, idézhetjük tőle a másik mondatát is: „A szófajtság itt egyáltalán nem, vagy csak mellékesen jön számításba.”

A két képzőfajta összekeverését nemcsak a felületesség, a figyelem hiánya okozza. Jelentésükben van bizonyos átfedés: az orosz vagy angol nyelvi óra az iskolában vagy tanfolyamon gyakran valóban orosz vagy angol nyelvű is egyben, ha egészében és kizárólag az idegen nyelven folyik. A román vagy délszláv nemzetiségi közösségek valóban ilyen nemzetiségű emberek. Az értelmező szótár szerint két állam közös megnevezése lehet kétoldali szerződés vagy kétoldalú szerződés egyaránt.

Mindez azonban csak magyarázza, de nem menti a vétséget. A nyelv finom különbségtételeinek érzékelése és érzékeltetése anyanyelv-elsajátításunk igazi fokmérője.

Sebestyén Árpád

Kaján
értelmező szótára

KÍSÉRŐSZÓDA

ügyelnem, ha kontúrozott a száj. Rúzsos száj világos kerettel a legkisebb bakit is kiadja. Legkönnyebb például a bajszos, szakállas színészt szinkronizálni. De még ezen kívül is sok minden befolyásolja a fordító munkáját. A gesztusok is nagyon fontosak. A magyar szónak pont ahhoz a kézlegyintéshez, asztalra csapáshoz, mit tudom én még mihez kell igazodnia.

Magánéletben, mint egyszerű néző mennyire figyel kritikus szemmel a kollégák munkáját?

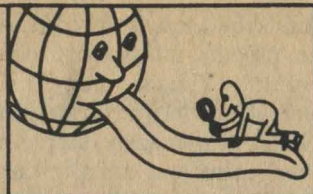
– Foglalkozási ártalom, de én már nem tudok csak néző lenni. Minden film nézésekor csak a szájmozgást figyelem: én ezt nem így csináltam volna, vagy: jé, ez milyen jó volt most itt! Az egyik orosz kollégám mondta egyszer: „Én

már csak színházba szeretek járni, mert ott a színészeknek egyszerre mozog a szájuk.” Hát valahogy így vagyok vele. Mégis nagyon szeretem ezt a munkát. Amikor elkezdek dolgozni, benne élek, alig várom, hogy visszatérhessek a szereplőkhöz. Otthon mosogatás közben, vagy buszon közlekedve is bennem motoszkál egy-egy nehezebb mondat, amivel aznap nem sikerült igazán megbirkóznom. Előfordul, hogy esti tévézés közben ugrik be, mi lenne a legjobb megoldás. Ilyenkor feljegyzem és másnap rápróbálok a filmre. Nagy élvezet számomra mindez, ha nekem kellene fizetnem, hogy csinálhassam, még akkor is vállalnám.

Sok sikert és további szép magyar szövegeket kívánunk Önnek és magunknak.

Győri Anna

Változó nyelvünk a változó világban

Mint a latin szállóige mondja: „Tempora mutantur, nos et mutamur in illis”, azaz változnak az idők, és mi is változunk bennük, vagy ahogy Jókai magyarította: „Változnak az idők, változnak az emberek”. Amikor nyelvi változásokról beszélünk, nem téveszthetjük szem elől az emberben mint társadalmi lényben lezajló változásokat.

A nyelv fejlődésében a maradandóság és a változás, a megőrzés és az újítás törekvései feszülnek egymásnak; nélkülük nem tölthetné be az emberi kommunikáció legfőbb eszközeinek a szerepét. A nyelv történetének ez a hajtóereje – korábbi egyoldalú elképzelésekkel szemben – megtalálható mai nyelvünk szinkron állapotában is, hiszen ez csupán egy állomás nyelvünk fejlődésében; statikusnak, nyugodtnak látszó felszínét dinamikus mozzanatok fodrozzák: kiavuló és keletkező nyelvi formák, a visszalépés és az előremutató tendenciái, átmeneti jelenségek árulkodnak a mélyben munkáló erőkről.

Ezek az erők: a korunkra jellemző markáns gazdasági, társadalmi, politikai és kulturális átalakulás, a tudományos és technikai forradalom, a tömegtájékoztató eszközök jelentőségének ugrásszerű megnövekedése, a mindennapok életének felgyorsuló ritmusa, párosodva társadalmunk egészének az átrétegződésével: mind-mind a változás tendenciáit hozzák előtérbe.

Ismeretes, hogy az említett tényezők legközvetlenebbül, legérzékeltetőbben a szó-

kincs változásaiban tükröződnek. Az új fogalmakat új szavak öltöztetik nyelvi köntösbe, mint például a *szabadidő-ruha*, *termékváltás*, *szervátültetés*, *jövőkutatás*.

Öröndetes dolog, hogy az utóbbi évtizedben nyelvtudományunk – más társtudományokkal együtt s részben azok hatására – kezd felfigyelni olyan új jelenségekre is, amelyeknek összefüggése a felsorolt tényezőkkel nem annyira szembeszökő, mint a szókincs esetében, hanem közvettebb és bonyolultabb. A napjaink életét jellemző nyelvi magatartásformákra, ezek ingadozásaira, módosulásaira gondolok itt. Folyóiratunk is többször foglalkozott már a köszönés és megszólítás bizonytalanságaival, a közéleti szereplés nyelvi gondjaival, a bürokrata stílussal, a nyelvi sznobizmussal, az ifjúsági nyelvvel s a nyelvi magatartás más formáival.

A nyelvi magatartásformákat befolyásoló tényezőkénél is összetettebb és bonyolultabb az a hatás, amely mai magyar nyelvünk grammatikai rendszerének a változásait hívja életre.

A grammatikai változások egyik része jól érzékelhetően kapcsolódik a társadalmi és az ezzel összefüggő nyelvi át-
rétegződéshez. Tájszókkal és szakmai kifejezésekkel bővül a köznyelv szókészlete. A szaknyelvnek persze nincsen külön nyelvtani rendszere, annál inkább van az egyes nyelvjárásonak, így ezek a köznyelvnek a grammatikáját is befolyásolhatják.

A köznyelv grammatikai

rendszerében pozitív nyelvjárási hatásként értékelhetjük például a hasonlító határozó -nál, -nél ragja helyén a -tól, -től ragnak egyre szaporodó használatát (*nagyobb az apjánál ~ nagyobb az apjától*). A -tól, -től ragnak ilyen szerepét nyelvünk már régóta ismeri, csakhogy efféle használata egy időre leszorult a nyelvjárási szintjére. Újból való felszínre kerülése, mármár köznyelvvé válása azért is öröndetes, mert a -nál, -nél – sok más jelentésben is – túlon túl sűrűn szerepel beszédünkben.

A nyelvjárási felől azonban kedvezőtlen hatások is érhetik a köznyelv grammatikáját. Például egyes nyelvjárási típusok *fáj a lábai* típusú nem egyeztető szerkezeteinek a köznyelvbe való beszívargása sérti ennek normáját; vö. „a féldió utolsó *percei* ismét a fehérváriak fölényét hozta” (Népsport 1980. szept. 7. 3; a sportsajtó különösen bővelkedik az efféle példákban). – Az úgynevezett suksüközés részben szintén nyelvjárási gyökerű, ám korábbi eluralkodásában más tényezők is közrejátszottak; szerencsére már kiszorulóban van, köznyelvi használatát és használatát társadalmunk negatívan értékeli.

A nyelvjárási formák behatolásán kívül nagy figyelmet érdemelnek azok a nyelvtani változások is, amelyekben két ellentétes tényező hatását érzékelhetjük, mégpedig a beszélőnek egyrészt a minél pontosabb, precízebb, hatásosabb közlésformára, másrészt a minél takarékosabb, gazdaságosabb kifejezésre való törekvését.

Az elsőnek említett törekvással kapcsolatos az új keletű névutók elszaporodása, más régebbi névutók, illetőleg a ragok rovására; ilyen friss névutó például az *alapján, területén, ügyében*. Legújabbban az *okán* névutó divatozik, Sebestyén Árpád írt róla folyóiratunk ez évi 1. számában.

A felsorolt és más hasonló névutók, névutós szerkezetek nemegyszer árnyaltabban fejeznek ki elvont viszonyokat, összefüggéseket, mint a ré-

gebbiek vagy éppen a ragok. Emellett – mint a ragos formáknál hosszabb alakokat – erőteljesebb kifejezőeszköznek is tekintheti őket a beszélő. Mindezen felül a környező indoeurópai nyelvek hatása is belejátszhat terjedésükbe: nyelvünk európaivá válásának egyik velejárója, hogy a szintetikus formákat kedvelő magyar nyelv egyre több analitikus, részletező kifejezőmódot fogad magába. Erre vallanak az úgynevezett terpeszkedő kifejezések is (pl. *bírálatot gyakorol* az egyszerűbb *bíral* helyett). Persze a fölös névutózás meg a terpeszkedő kifejezések használata magatartásbeli mozzanatokkal is összefügg: bizonyos fontoskodással, sőt bürokratizmussal.

A precízebb, szabatosabb kifejezésre törekvés mutatkozik meg a többes számú formák előretörésében, jöllehet nyelvünk eredendően egyszám-párti (pl. *a magyar és a német nyelvek* a hagyományos *magyar és német nyelv* helyett). Ide tartozik a -t, -tt képzős igenévi jelzők kedvelése a korábban szokásos -ó, -ő képzősek helyén; pl. „Itthon is fellép a külföldön sikerrel *szerepelt* együttes”. Ez utóbbi jelenségről, előnyös és hátrányos megnyilvánulásáról már szoltam folyóiratunk 1981. évi 2. számában, „Alkotott és kiállított személyiségek” címmel.

Ami a másik említett tendenciát, a minél gazdaságosabb, minél tömörebb kifejezésre való törekvést illeti, erre szép példákat találunk a szóalkotás területén. Mai nyelvünkben – más szóalkotási módok rovására – mértéktelenül elszaporodtak a szóösszetételek, ezek olykor irdatlan hosszúságukkal rírnak ki (pl. *gépkocsinyereménybetétkönyv-sorsolás*). A szóösszetételek sorában azonban létrejött s egyre jobban terjed egy olyan típus, amely éppen tömörségével hívja fel magára a figyelmet, tudniillik az úgynevezett jelentéssűrítő összetétel, amely egyidejűleg sok jelentéselemet foglal magába. Ilyen például az *esőház* (olyan, rendszerint fából készült, kuny-

hőszerű építmény, amely a kirándulóknak védelmet nyújt az esővel szemben') vagy a *fénysorompó* ('olyan fényjelzés, amely a közút és a vasút kereszteződésében a sorompót helyettesíti'). Szaporodásuk a nyelvi változásoknak pozitív jelenségei közé tartozik, mert tömörségük mellett nemegyszer stílusosan is színesek. Nem véletlen, hogy a költői nyelv is kedveli a szóalkotásnak s egyúttal a képalkotásnak ezt az eszközt. Ilyen például Arany Tolldijában a *hírvirág* vagy Ady-nál a *Tűz-ország*; Juhász Ferenc és Nagy László is szívesen él a képalkotásnak ezzel a módjával.

Ugyancsak az említett tendencia, mindenekelőtt az egyre szaporodó intézmények rövid megnevezésére való törekvés hozta létre a mozaikszók alkotásának maig sem lankadó divatját. Szinte a szemünk láttára lett írásbeli rövidítésből mozaikszóvá például a *gyes*. A mozaikszók alkotása, ha ízléssel és nyelvünk hangtani törvényeinek megfelelően megy végbe, továbbra is értékes eszköze lehet a szóbeli és írásbeli kommunikációnak.

A tömörítő, egyszerűsítő tendenciának a mondatszerkesztésben való lecsapódásai már nem mindig örövendések. Káros lehet a meg gondolatlan egyszerűsítés például a birtokos szerzetekben, ahol a *-nak, -nek* rag nyelvünk törvényei szerint többnyire valóban elhagyható (*Pistának a könyve = Pista könyve*).

Csak hogy a rag elhagyása olykor félreértést, kétértelműséget okozhat, így a *Pista és Miklós húga* kifejezés kettőt jelenthet: *Pistának és Miklós-nak a húga* vagy *Pista és Miklós-nak a húga*. Ezen a már régóta számon tartott hibán túl napjainkra odáig fajult a helyzet, hogy a rag indokolatlan elhagyása nyelvtanilag teljesen szabálytalan, torz szerkezetű típusokhoz vezet. Így például az elhagyott rag magával rántja az egyébként szükséges névelőt is: „Kajári és az ügy negyedrendű vádlottja ... együtt dolgoztak az *akadémiai bizottság várban levő székházában*” (Veszprém m. Napló 1983. ápr. 14. 4.). S ami még nagyobb hiba, a rag elmaradása esetén is megjelenik a névelő: „Nagy figyelemmel olvastam *Csákváry Margit a zajról szóló írását*” (Magyar Nemzet 1980. márc. 4. 9.). De mindezekon túltesz teljes szerkesztetlenségével ez a mondat típus: „az egri székes-egyház átépítése *az a főpap nevéhez* fűződik, ki a király közeli munkatársa volt” (Turista Magazin 1982. dec., 8.).

Tehát hogy a vázolt külső és belső tényezők komplex hatására mai nyelvünk telides-tele van változó és átmeneti formákkal, azt nem csupán a szókészletnek és a nyelvi magatartásformáknak, hanem az állandóság megőrzésére leginkább hivatott grammatikai szerkezetnek az elmozdulásai is bizonyítják, még ha ezek olykor kifogásolhatók is. **Rácz Endre**

A neofitától

a renegátig

Régi írásokban gyakran találkozzunk olyan idegen szavakkal, amelyek mára kikoptak a használatból, s ezért kevesen értik meg őket. A szabadságharc résztvevőinek emlékiratait adja közre a Küzdelem, bukás, megtorlás című szép könyv. Olvasásakor került szemem elé a *prozelita* szó. A jegyzet azt mondja róla, hogy „valaminek újsütetű, buzgó híve”. Ám ez a jelentés a neofitához illik. Miután az Idegen szavak szótárában is ugyanerre a meghatározásra letem – nyilván ezt vette át a jegyzetírő –, próbáljuk meg tisztázni ki is a *prozelita*, a *neofita*, a *konvertita*, a *renegát*. Tehát nézzük meg közelebbről a hitelhagyás, elpártolás, pálfordulás fogalmát jelölő szavaink egyik csoportját. Nemcsak jelentésük rokon, hanem eredetük is: görög, latin származásúak, és a vallásos, egyházi szóhasználatból kerültek át az irodalmi nyelvbe, olykor máskor a köznyelvbe is.

Prozelitá-nak olyan pogány (nem zsidó) embert neveztek, aki fölvette a zsidó vallást. Tehát nincs pejoratív értelme, rosszálló jelentése a szónak (görögül közeledőt, jövevényt jelent), időbeliség („újsütetű”) sem sugall,

hisz aki harmincéves korában lett prozelitává, az hatvanéves korában is prozelita maradt, és a buzgóságról se mond semmit. Az egyházi életben ma is járatos *prozelitizmus* szó már gáncsoló értelmű. Mikor az egyik felekezet a másiknak tagját minden eszközzel el akarja téríteni hitétől, hogy magának hódítsa meg, ez prozelitizmus, magyarul lélekhalászat.

Ismerős lelki jelenség, hogy valaki új pártba belépve, új csoportba társulva buzgóbbnak mutatkozik a régiéknél, feledtetni kívánja múltját, származását, papább akar lenni a papánál. Ilyen túlkompensáló a *neofita*: öntudatos, harcias, hangoskodó. A gyors történelmi változások korában vadul tenyésznek a gyöngöcsek. A görög szó újonnan plántált csemetét, friss cserjét jelent. Az egyházi nyelvhasználat új, felnőtt áttérőre, néha kolostori újoncra alkalmazta. De a köznyelvben elvesztette erkölcsileg semleges tartalmát, és az egyházi szakkifejezés rosszálló értelművé, morálisan megbélyegzővé változott. Ezért ne tévesszük össze a neofitát a prozelitával. Nem azonos a kettő.

Kaján értelmező szótára

ÖSSZEVONT HÁZFELÜGYELŐK

Dalos képepszótára

FEJ

Konvertita-nak (áttértek; a latin *converto* = fordít, fordul, megváltozik) eleinte az egyik keresztyén felekezetből a másikba áttérőt hívták. Ma a meggyőződését megváltoztató, pártot cserélő emberre is vág, de inkább tényről rögzít, mintsem erkölcsi minősítést. Bár a beszédhelyezettől függve korholó, illetve elismerő színezetet is kaphat. Ha a beszélő pártjához csatlakozva *konvertita* valaki, akkor ezzel azt fejezi ki, hogy jobb meggyőződésre jutott; ha az ő pártját hagyta el, akkor éppen ellenkezőképpen minősíti tettét.

Régen járatos szó volt még az *apostata* (elpártolt, hitehagyott), például *Julianus Apostata*. Ma a köznyelv nem él vele. Eredetileg a hitehagyás három fajtáját jelölte: apostata az a megkeresztelt, aki nem keresztyén vallásra tért át; az, aki magasabb egyházi rendből ment a világi életbe („kiugrott a reverendából”); és az a fogadalmat tett szerzetes, aki rendjét elhagyta.

Egyértelműen megbélyegző, sőt becsmerlő jelentésű az újlatin *renegát* szó. Azt a keresztyént nevezték hajdanában *renegát*-nak, aki az iszlámhoz pártolt. Törökké lett, mondták őseink. Ma-napság 'aruló' a *renegát*, aki hazáját, osztályát, pártját hűtlenül elhagyva az ellenséghez áll át.

Meggyőződés-cserére, pártállás-változtatásra – amikor *Saulus*-ból hirtelen *Paulus* lesz valaki – könnyen, gyorsan rásütjük, milyen fölháborító *pálfordulás*. A *pálfordulás* hírének rossz a visszhangja. Valamikor, ha *pálfordulásról* hallottak, nem gondoltak rosszra, eleink még nem a köpönyegforgatás szinonimájaként értették ezt a szót. Pusztán tényről rögzítették vele, a meggyőződés változását. Az egyházi hagyomány nem is ítélhette el Pál apostolt azért, mert az egyház szervezőjévé vált, ez önelmentmondás lett volna.

A *Saulusból Paulus* kifejezés történeti tévedésen alapul, mert úgy hitték, míg Pál keresztyénüldöző *farizeus* volt, addig *Saulus*-nak ne-

vezték, majd megtérésétől kezdve *Paulus*-nak, így fejezve ki, hogy más, új ember lett. Ám a valóság nem ilyen regényes. Már születésekor két nevet kapott: a héber *Saul*-t és a latin *Paulus*-t. (Apjának megvolt a római polgárjoga, ez is ösztönözhetette erre, de a kettős névadást sokan gyakorolták.)

Végül még egy keveset a *farizeus* szóról is, bár nem tartozik bele a *prozelita*, *neofita*, *konvertita*, *apostata*, *renegát*, *pálfordulás*, *Saulusból Paulus* sorozatába. Viszont a *pálfordulás*nál látott jelentésváltozás jól megfigyelhető ebben a szóban is.

A *farizeusok* vallási csoportja a hagyományhűséget és az erkölcsi szigorúságot képviselte, ezért nagy tekintélynek örvendett. (A *farizeus* a héber 'elkülönültek' görögös formája.) Nekünk mégis a *képmutató* szinonimája. A Biblia kritikája („mondják, de nem cselekszik”, „meszelt sirok”) új értelmezést, értékelést alakított ki a *farizeusokról*, és az egyházi nyelvből ennek megfelelően ment át jelentése a köznyelvbe.

Szavaink történetének bemutatása, jelentésmódosulásai figyelemmel kísérése érdekes és értékes ismereteket ad, de nem befolyásolja a nyelvhasználatot. Ismerősünk *pálfordulása*, *Saulusból Paulussá* válása felháboríthat akkor is, ha tudjuk, hogy Pál apostol nem damaszkuszi útja után lett Paulus, hanem mindig is az volt, illetve mindig az is volt. Szavaink mai értelmét, jelentését nem változtatják meg a történelmi adalékok. Aki *képmutató*, az *farizeus* marad ezután is. Ám egy szónak történetileg kialakult és rögzült jelentését sem forgathatjuk ki tájékozatlanságból vagy önkényességből. Tehát a *prozelitát* nem azonosíthatjuk a *neofitával*. Jobbára ritka szavakat vettünk szemügyre, kevesen és keveset használnák őket, de talán éppen ezért nem volt érdektelen, haszontalan felidézni múltjukat.

Simon Zoárd

Éber szemmel, füllel

KÉT HIBA

Helikon könyvesbolt nyílik

Helikon könyvesbolt lesz a Sütő utcai Budapesten. A Fő-kusz bolt-hálózat új tagjának névadó ünnepségén, október 28-án, csütörtökön 11 órakor Keresztury Dezső akadémikus mond ünnepi beszédet.

Mármint az, hogy hol nyílik könyvesbolt. Mert *budapesti Sütő utca* létezik, de *Sütő utcai Budapest*? És még egy hiba: Keresztury Dezső nevében rövid az u.

(Magyar Nemzet, 1982. okt. 24.)

Beküldte:

Házy László

6726 Szeged, Alsó-Kikötő sor 7/B

Közzéteszi: T. Urbán Ilona

ÚJÍTÁS?

Fogy. ár:
22,- Ft

Meggybefőtt (bolgár) „A”
Tiszta tömeg: 820 g
Töltő tömeg: 450 g
Min. megőrzi: 1984. márc. 31.
Energiatartalom: 100 g
termékben: 390 KJ (93 Kcal)
HUNGAROFRICT—DÉLKER

Vajon nincsen a HUNGAROFRICT—DÉLKER címkeirő szakembereinek HELYESÍRÁSI TANÁCSADÓ SZÓTÁRUK? Vajon a kereskedelemnek nem kell ügyelnie a magyar helyesírás szabályaira? Hány példányban népszerűsíti a HUNGAROFRICT—DÉLKER a *meggybefőtt*-et (a helyes *meggybefőtt* helyett)? Így aztán ne csodálkozzunk, ha a kisiskolások dolgozatukban rosszul írják a szót. Hiszen így látták, amikor segítettek otthonra bevásárolni.

Szabó T. Ádám

KIT KELL HELYETTESÍTENI?

Betegségem miatt több mint két hét óta járok rendszeres rendelőintézeti kezelésre. Ilyenkor mindig szemembe ötlük az egyik rendelő ajtajára kitett tájékoztató, amelynek nevetséges és egyúttal bosszantó szövege a következő:

„DR. LANTAI ILONA BETEGSÉGE ALATT A BETEGEIT SAJÁT RENDELÉSI IDEJÉBEN HELYETTESÍTJÜK!”

Itt tehát nem a beteg orvosnőt, hanem a betegeket helyettesítik.

A szóban forgó rendelő címe:

II. ker. Rendelőintézet, Reumaosztály (Kapás utca).

F. Kiszely Margit
Budapest

Ugyanaz – versben

Nagy nyelvűművésznünk, „Zászló” című emelkedett szellemű verse korábban prózában is elkészült, mégpedig nem is itthon, hanem 1925-i európai útján, a franciaországi Grenoble-ban. Ott figyelte meg a lázasan lobogó (nyilván francia) zászlót, s úti jegyzeteiben, a Pesti Hírlapban adta közre megfigyelését, a lap 1925. szept. 6-i számában.

Mivel Kosztolányi Dezső eredendően lírikus volt, s prózáját is költőként írta, érthető, hogy majdnem az egész vers ott van már előttünk az 1925-i grenoble-i megfogalmazásban. De csak a nyersanyag – ámbar sokszor már a végleges, versbeli szavakkal és kifejezésekkel. Ami végül is a prózát – majdhogyan nem prózaverset – verssé, költészeté emeli, az a gondolati többlet még hiányzik belőle. És hát persze a forma, a ritmus sem közömbös, ami az apostollá magasodó, lázasan lobogó zászló néma szónoklatát szemmel-füllel érzékelhetően közelünkbe hozza.

Lássuk előbb a prózai feldolgozást (a költő úti jegyzeteinek „Európai képeskönyv” címen 1979-ben kiadott kötetéből):

„Egy zászló.

Ott lengedez a hegytetőn, éjjel-nappal, szemben velem, s nézem, csodálkozom rajta. Rúd és vászon, de sem rúdja, sem vászna nem használható semmire.

Csak lobog a szélben, izgatottan, eszményi hevülettel, hirdet valamit, lázasan, önmagát emésztve beszél, mint valami sovány politikai szónok.” Eddig a prózai jegyzet. S most lássuk a verset az 1928-ban, tehát három évvel később megjelent „Meztele-nül” című kötetből:

ZÁSZLÓ

Csak bot és vászon,
de nem bot és vászon,
hanem zászló.

Mindig beszél.
Mindig lobog.
Mindig lázas.
Mindig önkívületben van
az utca fölött,
föllengő magasan
egész az égben
s hirdet valamit,
rajongva.

Ha már megszokták és rá se figyelnek,
ha alszanak is,
éjjel és nappal,
úgyhogy egészen lesoványodott,
s áll, mint egy vézna, apostoli szónok
a háztető ormán,
egyedül,
birkózva a csönddel és a viharral,
haszontalanul és egyre főnségesebben,
lobog,
beszél.

Lelkem, te is, te is –
ne bot és vászon –
légy zászló.

Van prózavers, s van rím-telen – prózához közelítő – szabadvers, mint Kosztolányi Dezső e verse is. Mégis mitől lesz vers, költemény, túl a formán – a zászlóra emlékeztető karcsú szerkezeten, rövid, lázas, töredezett sorokon, amelyek a zászló ideges, szélvert lobogását vannak hivatva kifejezni –: elvégre a prózát is tördelhetnénk – tagolhatnánk – valahogy így:

Egy zászló.
Ott lengedez
a hegytetőn,
éjjel-nappal,
szemben velem,
s nézem,

csodálkozom rajta.
Rúd és vászon,
de sem rúdja, sem vászna
nem használható semmire.
Stb.

A vers magja kétségtelenül ott van már az úti jegyzetben: a rúd és a vászon, amely nem használható semmire (s ha a próza nem mondja is ki, de bele van fogalmazva rejtetten már az is, hogy van a boton és a vásznon túl egy eszmei értéke, jelentése: olyan, mint egy eszmét képviselő jelenség: egy sovány, lázas, önmagát emésztve beszélő szónok).

Amit a prózai jegyzet elmond, szinte hiánytalanul belekerül a versbe, de az eszmei mondandót, a gondolati tartalmat jobban kiemelve, aláhúzva: a „csak bot és vászon” az élre kerül, s mindjárt hangsúlyt kap anyagon túli jelentése is: „de nem bot és vászon”. A hegytetőről lekerül a hétköznapibb helyre: az utca egyik házára, de ugyanúgy lobog „önkívületben”, csak már nem politikai, hanem „apostoli szónok”-ként. S a prózától eltérő mozzanat az is, hogy az emberek, a járókelők „már megszokták és rá se figyelnek”, s az szintén külön hangsúlyt kap, hogy „egyedül”, magánosan lobog, ráadásul csönddel és viharral birkózva: közönnyel vagy ellenséges indulatokkal.

Mindez csak ötletes kép, metafora eddig: a zászló úgy lobog fönn az utca fölött, mint egy sovány apostoli szónok, aki (amely) önmagán – bot és vászon voltán – túlmutatva egy eszmét testesít meg.

Költészeté, költeményé a befejező rész emeli igazán, de már előbb elszakad – nyelvi- leg, nyelvtanilag is – a prózától: a közbeszédben, a köznyelvben nem ismétljük így a szavakat, ahogy a vers teszi:

Mindig beszél.

Mindig lobog.

Mindig lázas.

Mindig önkívületben van

Az állandó ismétlődés mintegy a zászló ismétlődő, föl-fölcspó, újrakezdődő lobogását jelzi. S a vers rövidebb tördelt sorai, igéi – „lobog”, „beszél” – is hasonló szerepet töltenek be. De ezzel még mindig csak a prózai változatnak hatásosabb, művészebb átírása a vers. Költeményé utolsó, önmegszólító három sora teszi:

Lelkem, te is, te is –
ne bot és vászon –
légy zászló.

Vagyis azzal, hogy hirtelen önmagára mutat a költő: alanyivá, személyessé – emberivé – fordul a vers: az ember se legyen csak hús és csont, 60–70 kiló anyag, hanem testi valóján túlmutatva, legyen egy eszme lobogó megtestesítője, kivált ha költőnek született: legyen közönnyel, ellenséges viharral szemben, haszontalan kasza-kapakerülőnek tartva is jelkép, zászló, virrasztó az alvók, a közönyösök fölött, éjig magasodva. Ahogy majd végső nagy szimfóniájában, a „Szeptemberi áhítat” végén mondja:

Ifjúságom zászlói úszva,
lassan
röpüljete az ünnepi ma-
gasban.

Szilágyi Ferenc

Dalos képezzótára

JOGI ÚTVESZTŐ

Nyelvi alkalmazkodás

A nyelvjárásgyűjtők, a regionális köznyelv kutatói gyakran tapasztalják, hogy a helyi nyelvjárást (is) beszélő adatközlőjük igyekszik köznyelven megszólalni, vagy legalábbis jól észrevehetően „finomítja” beszédét. Az pedig közismert dolog, hogy a falusi fiatalok általában erősen elhatárolják magukat az idősebbek nyelvhasználatától. A helyi nyelvjárásokat visszaszorító magatartás földrajzi és nyelvészeti tekintetben is igen eltérő lehet, hogy az egyéni különbségekről ne is beszéljünk. Így például a Tiszántúlon, illetőleg az ország északkeleti részén az *ó*, *ö*, *é* hang helyén feltűnően erős kettőshangzók hallhatók: *jóu ~ jau*, *vóut ~ vaut*; *szőüke ~ szeüke*, *őüt ~ eüt* (= *ölt*, jelen idejű igealak), *őürült ~ eürült*, *héit ~ heit* stb. Ezek a markáns kettőshangzós megoldások – kisebb ingadozással – mindenkinek a nyelvhasználatára jellemzők, életkortól, iskolai végzettségtől szinte függetlenül. Ugyanakkor Dunántúlon az *ó*, *ö*, *é* helyén a helyi nyelvjárásokban (az északnyugati, nyugati, délnyugati területen) meglévő *uo*, *üö*, *ig* kettőshangzók szinte csak a nyelvjárási nyelvhasználatban fordulnak elő, a köznyelvi(es) beszédűek nem használják.

Érdekes, hogy a nyelvjárási, regionális köznyelvi sajátosságokat a beszélők sokszor tudatosan is vállalják, máskor pedig valósággal menekülnek tőle. A nyelv hangtani, alaktani, mondattani, illetőleg szókészleti részlegei különböző mértékben reagálnak a nyelvi ízlésre még nagyjából azonos régiókban is. Tudjuk például, hogy a szegediek – életkorukra, műveltségükre való tekintet nélkül – erősen *ö*-znek: *könyér*, *ögyél*, *mögmon(d)ta*, *elmönt* stb. Ugyanakkor a kecskeméti igyekszik az *ö*-zést elhagyni, illetőleg idegen előtt leplezni.

A beszélők nyelvi ízlésének, pontosabban annak a

magatartásnak, hogy a kifejezési formákban válogatnak, sok nyelvi elem áldozatul esik. A Tiszántúlon, északkeleten a *paszuj* (= paszuly), a *tengeri* szavak nagy regionális múlttal rendelkeznek. Szabó Pál írói nyelvében a *kukorica* szót sohasem használta. Veres Péter szóban és írásban is a *tengeri*-hez ragaszkodott. Napjainkban nemcsak az agronómusok mondják e területen *kukoricának* a *tengerit*, a regionális nyelvhasználatban is szaporodik a *kukorica a tengeri* helyett. Piaci árusok például a hortobágyi vásáron rendre *főtt kukoricát*, *patogatott kukoricát* kínáltak. Csak egyetlen árustól hallottam a *főtt tengeri* elnevezést.

A *paszuj* (= paszuly) szó használata a regionális köznyelvben legalább ennyire visszaszorult, ha nem jobban.

A hangtani jellegzetességek mellett feltűnő alaktani sajátosságok élnek tovább regionális szinten. Csak néhány igealak hadd érzékeltessék észrevételeimet: *látol* (= látsz), *mondol* (= mondasz), *tudol* (= tudsz); *mengyek ~ megyek ~ mejek ~ me'ek* (= megyek), *megyen, kék* (= kel-lene) stb. A *látol*-, *tudol*-, *mondol*-féle formák kedveskedő jelentésárnyalattal az iskolázott emberek nyelvhasználatába is behatoltak. Nyelvhasználatunkban megvan a köznyelvi *látsz*, *tudsz*, *mondasz* (nyelvjárási *monc* =

mondsz) is, de ezek az alakok közömbös hangulatúak (jelentésűek), ugyanakkor az *-l* személyragos formák kedveskedők, gyakran gyerekekkel beszélve használják őket. Ezek a formák a helyi nyelvjárásokból újabban hatolnak be a regionális köznyelvbe. Ma is gyakori még a *megyen* alak a *megy* helyett. A *mengyek* (= megyek) erősen nyelvjárási értékű. Ugyanakkor terjedőben van a *mengyek*-nek egy hanyagabb ejtése: *mejek ~ me'ek*. Jó volna többet tudni arról, hogy az efféle „nyelvi szelekció” hátterében milyen nyelvészeti, nyelvlelektani erők működnek!

Szabó Géza

Íratlan kódex

Ma, amikor nem keveset bajlódunk beszédünk állapotával, úgy hiszem, minden segítség jól jön a jobbitó munkában. Haszonnal nyúlhatunk ahhoz az iratlan kódexhez is, amit a falu nyelvéből állíthatunk össze. Akár csak egyetlen faluból (esetünkben a Győr melletti Nyúl községéből), sőt annak is csak az állandósult szókapcsolataiból. Belőlük én magam ilyenféle ajánlásokat olvastam ki:

Először is vegyük figyelembe, hogy a beszéd jellem kérdése. Egyik közmondásunk ugyanis – ha negatív megfogalmazásban is – ezt szögezi le: *bolond lyukból bolond szél fúj*.

Beszédkapcsolatainkban azután a legfontosabb: sose feledjük, hogy a beszélőtársnak is vannak érdekei, jogos elvárásai. Ezért – tanácsolja a

szóbeli illetlen – *úgy beszélj, hogy a szó passzoljon; annak parancsolj, akinek kenyeret adsz, és válogasd meg a szavaidat*. Gondold meg, hogy *nem* (mindig) *otthon vagy ám*, főleg pedig a másoknak ne kelljen úgy éreznie, *mintha kést forgatnának a szívében*.

Szólásaink, szóláshasonlataink azt éreztetik, hogy tűrhetetlen, ha valaki *úgy beszél valakivel, mint kanász a süldővel*, vagy *vágja mint a réspát*, esetleg *kifordítva* (értsd: fonákra emlékeztetően) *beszél*, vagy *goromba* (azaz faragatlan), *mint a kocsirúd*; ha valakiből vastagon dől a szó, vagyis *jön belőle, mint a marha dereka*; ha *ordít, mint a sakál*; ha *semmi se szent neki*, vagy *nem szégyell valamit a szájára venni*, holott eljuttotta a hozzá való jogot.

Kódexünk szerint adni kell a formára is, mert némelyik

ember szavaiban *hetet-havat összehord*, *beszédének se eleje, se veleje*, és zagyva szóaradattát *ha beadnák egy kutyának, fölfordulna tőle*.

Az „előírások” nemcsak ki nyilatkoztatnak, az érvelések pedig nemcsak az értelemhez szólnak. Ezt látjuk, ha fölfigyelünk a szókapcsolatok visszatérő kifejezéseire, mint a *jó szó*, *szép szó*, illetve *rossz szó*. Belőlük kiviláglik, hogy nem természetes, ha valaki *nem ért a szép szóból*, hogy mennyire hiányzik, ha valaki *nem kap egy jó szót*, és az ember jóság abban is megnyilvánul, ha valaki *nem szól egy rossz szót*.

Ahhoz persze, hogy a szókapcsolatok ítéletei, megfigyelései betölthessék a nekik szánt szerepet, az kell, hogy egy közösség el is fogadja őket.

Ábrahám Imre

Újdonságok a tanítójelöltek anyanyelvi képzésében

Az anyanyelv a tanítóképzésben éveken át méltatlanul háttérbe szorult. Nem kapott elegendő óraszámot, vizsga is csak egy jutott rá. Így a Nyelvtan és a nyelvművelés című főiskolai tárgy alig jelentett többet, mint a korábbi iskolafokok nyelvtani anyagának pusztá ismétlését.

Két éve sokat változott a helyzet. A magyar nyelv nevű új tárgy nemcsak cél- és feladatrendszerében más, korszerűbb, hanem óraszámát tekintve és szigorlati kötelezettségével is tekintélyt parancsol.

A tanítóképzés előtt a nyelvi kultúra fejlesztésében két kiemelt feladat áll. Az egyik a nyelvről való gondolkodás formálása, hogy a nyelv lényegéről, szerepéről, változásáról minden tanítónak gazdag, sokoldalú és rendszerezett ismeretanyaga legyen. A másik a nyelvhasználat, a kommunikációs készség szintjének emelése.

A magyar nyelv nevű új főiskolai tárgy gerincét természetesen továbbra is a leíró nyelvtan alkotja. Ezt azonban a jövőben nemcsak nyelvhelyességi, helyesírási és stilisztikai tudnivalók egészítik majd ki, hanem az eddigénél nagyobb hangsúlyt kap benne egy lényegre törő általános

nyelvészeti alapozás, egy magyarázó, összefoglaló jellegű nyelvtörténeti áttekintés, valamint a szövegtannak és a kommunikációelméletnek ma nélkülözhetetlen ismeretanyaga is. Az általános nyelvészeti alapozásra és a nyelvtörténeti kitekintésre a szemléletformáláshoz van elsősorban szükség. A szövegtannak és a kommunikációelméletnek pedig a nyelvhasználat gazdagításához, a helyes nyelvi magatartás, illetve a szövegértő és -alkotó tevékenység gyakorlásához kell számottevően hozzájárulnia.

Az anyanyelv ma az alsó tagozat központi tantárgya. Az anyanyelv szerepe a matematika mellett világszerte nőttön-nő az iskolákban. Amit az alsó tagozat tanterve vár az anyanyelvi neveléstől, az bizony nem kevés. Az anyanyelv segíti elő minden tudnivaló verbális befogadását és feldolgozását. Az anyanyelv integrálja a legkülönbözőbb jellegű meg eredetű ismereteket. Az anyanyelv teremti meg a feltételeket az egyéni képességek kibontakoztatásához. Az anyanyelv alapozza meg az idegen nyelvek tanulását és elsajátítását. Az anyanyelv végső soron az egész személyiség tükré.

Bokor József

ÁRADAT

Fiúk-lányok kapcsolata - szavakban

Mi, mai fiatalok más világban nőttünk fel, máshogy gondolkodunk és érzünk, s így másképpen is fejezzük ki magunkat, mint elődeink. Legszenbetűnőbbben talán partnerkapcsolatainkban mutatkozik meg ez a változás. A kapcsolatok persze ugyanúgy keletkeznek, mint ez előtt; ismerkedünk, randevúzunk, féltékenykedünk, veszekszünk vagy kitartunk egymás mellett, de mindezt már nem nagyapáink-nagyanyáink szokincisével fejezzük ki.

Milyen furcsa is lenne, ha manapság például így kérne randevút, illetve találkát a srác (bocsánat: a fiatalember) a csajtól (a lánytól), ahogy régebben tették a szerelmesek:

„Tisztelt Kisasszony!

Ha valakit megkedvelünk, azt nehezen tagadhatjuk le, ha valakit megszeretünk, azt majdnem lehetetlen eltitkolni. Épp ezért remélem, hogy nem titok Ön előtt, kedves kisasszony, mennyire szeretem, milyen nagyon rajongok Önért.

Mindezt nem volt alkalmam elmondani, a nagy társaságok közepette alig maradtunk egyedül, s az a pár pillanat, amelyet Önnel töltöttem, nem volt alkalmas szerelmem megvallására.

Esedezem, adjon alkalmat, hogy lábai elé borulva elmondhassam, mennyire szeretem, hogy imádom Önt.

*Kézcsókoló hive
N. N.”*

Ezt a vallomást a *Szerelmi levelező* című kis füzetből írtam ki (egyébként a levelek mellett függelékül képeslap, versek, apró üzenetek is találhatóak benne, amelyeket dr. Bálint Dénes írt, s az Eisler G. Kiadóhivatal adott ki Budapesten 1 koronáért – anno dacumál).

Igen, régen így vallották meg érzéseiket „az illetékesek”. A mostani „szerelmi vallomást” meg hadd idézzem *Kristóf Attilának* egy „*Magyar Nemzet*”-beli cikkéből. Íme:

- *Jó vagy nálam.*

- *Te is nálam.*

- *Akkor lesmárolhatlak?*

- *Oké.*

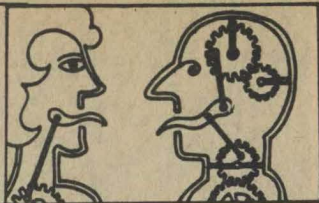
Sajnos valóban elég gyakran hallani manapság ilyen kapcsolatteremtő megnyilatkozásokat. S hogy a szürke „jó vagy nálam”-ból a leány hogyan következett ki, hogy őt szépnek tartják, vonzódnak iránta, szeretik, sőt rajongnak érte – azt nem tudom. Az is igaz viszont, hogy az egymást csak felszínesen, felületesen ismerő fiatalok elégednek meg a felszínes, felületes kapcsolatokkal, s ennek megfelelően a szokásos szó- és kifejezőkészlettel. S ha a fiatalember két-három hét múlva megunja ezt a kapcsolatot, szintén a szokvány-szótárral „búcsúzik”:

„Halálosan uncsizlak, így hát megpattanok. Csajt újítottam, állati bombázó, nagyon bírom. Érted?”

Pedig mennyi szép példát találhatunk az irodalomban a szeretetnek, a tiszteletnek, a rajongásnak a kifejezésére. Mennyi őszinte, kedves, simogató szót... Nem is kellenek az összefűzött verssorok, rímek, elég a szó, hisz nem költő minden szerelmes. De a szavak elengedhetetlenek, s a partnerkapcsolatok zömében a nyelvi túlzások, vadhajtások mellett megtaláljuk a választékosabb kifejezéseket is. Csakhogy a fiatal természetétől, kapcsolatának komolyságától, mélységétől függ, hogy melyikkel illeti a kedvest.

Farkas Márta
Zsámbék

Ki csap be

kicsodát?

Hivatalos vagy hivatali?

Sok szó esik manapság – e folyóirat hasábjain is – az ún. *hivatalos nyelvről*. A kifejezés jelzője azonban többértelmű, ezért sok félreértés elkerülése végett érdemes kissé elemezni a szó jelentésmezőjét. Ez a melléknév a *hivatal* főnévből származik, mely azonban szintén több jelentésárnyalatot hordoz. A mai köznyelv hivatalnak nevez minden olyan munkahelyet, irodát, ahol írásbeli munkát, ügyintézkést végeznek (*hivatalba jár, valami hivatalfélében dolgozik*). Nem is igen tesz különbséget a köznyelv aszerint, hogy közhivatalról, vagy valamilyen gazdasági-kereskedelmi szervezet (bank, vállalat, közüzem) irodájáról van-e szó, habár a jelentés az utóbbi évtizedekben inkább a közhatalmat gyakorló, vagy ilyeneknek vélt szervek irodája felé tolódott.

A közigazgatástudományi szaknyelv különbséget tesz a *hatóság* és a *hivatal* között. Míg a hatóságon az állam felségjogait, hatalmát gyakorló szervet ért, addig a hivatalt ez a jogkör általában nem illeti meg, feladata inkább végrehajtó, adminisztrációs jellegű (mint pl. a MÁV, a posta, a közüzemek hivatalai). Ez a különbségtétel elmosódóban van, bár a tartalmi különbségekre utaló elnevezésekkel ma is találkozunk (pl. *rendőrhatalóság, földhivatal*).

A hivatal szónak van azonban egy másik, jóval régebbi, a *hív, el- vagy meghív* igéből származó jelentése is (mint a *hivatás, elhivatottság* stb. szóban), ez pedig a 'tiszt, tisztség, méltóság' (*magas hivatalt tölt be*). Márpedig, akinek az állam életében ilyen *hivatala* van, annak a jogszabályokban meghatározott keretek között hatásköre és közhatalmi joga is van, jogosult hivatalosan eljárni, intézkedni, hivatalos cselekményeket elrendelni és végezni, hivatalosan szólni, közölni valamit az állampolgárokkal, a nyilvánossággal, a külfölddel. Ilyen értelemben beszélünk hivatalos közleményről, tájékoztatóról, hivatalos közlönyről, a büntetőjogban hivatalos személyről stb.

A *hivatalos* jelző itt valami elfogadottat vagy elfogadandót, kötelezőt jelent. Ide tartoznak a különböző szervek, szervezetek, intézmények, sőt államok hivatalos elnevezései, tágabb értelemben pedig mindazok az elnevezések, még a gazdasági-műszaki jellegűek is, amelyeket jogszabály, szabvány vagy más egységesen elfogadott előírás határoz meg, és amelyeknek használata a hivatalos érintkezésben kötelező. A köznapi beszédben, a tömegtájékoztató eszközökben beszélhetünk és írhatunk például *Angliáról, Amerikáról*, de a hivatalos érintkezésben *Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyságot, Amerikai Egyesült Államokat*, nem *Nyugat-Németországot*, hanem *Német Szövetségi Köztársaságot* mondunk és írunk.

Van tehát *hivatalos nyelv* is. E kifejezés első és legfontosabb jelentése az *állami hivatalos nyelv*, amelyet az alkotmány vagy más hivatalos törvény rögzít („az eljárás nyelve a magyar”). Másik jelentése: 'hivatalos szóbeli és írásbeli államhatalmi megnyilatkozások', főképpen 'a törvények és egyéb jogszabályok, a hatóságok közleményeinek, rendelkezéseinek stb. nyelvhasználata'.

Sokat olvasunk újságot, még többet nézzük a tévét. Segítségükkel magunk is elsajátítjuk a sokat sejtető, de keveset mondó diplomaták nyelvét. A hatalmas felelősség rendkívül fegyelmezett gondolkodást és még fegyelmezettebb beszédet követel meg diplomatáktól, politikusoktól egyaránt. Az utóbbi időkben azonban megszokhattuk, hogy ha éppen nem államtitokról van szó, politikusaink nagyon is nyíltan beszélnek, s nem köntörfalaznak még akkor sem, ha az állami vezetés hibáiról kell szólniuk. Közvéleményünk ebben a tekintetben némiképp lemaradt, s valójában most kezdi élvezni a frissen elsajátított diplomatanyelv vélt előnyeit.

Bármilyen meglepő, de én vállalati dokumentumokban találkozom legtöbbször ezzel a kifinomult nyelvvel, amely – úgy látszik – ha közös dolgainkról van szó, vezérigazgatóknak és munkásnak egyaránt sajátja. Túlzok? Álljon itt a bizonyíték: egyik országos (tehát több gyárral bíró) vállalatunk 1982. évi bérfejlesztési irányelveiből idézek egy kis részt: „Az egységek bérszerkezetében megfelelő

mozgóbérhányad van. Véleményünk szerint így elkerülhető lenne, hogy az év elején – egyes egységeinknél – a túlzott biztonsággal tervezett bérfejlesztés eredményeként sokszor szinte *kiszórt, teljesítményvonzat nélküli mozgóbér-kiáramlást hajtsanak végre.*” Az idézett rész olyan dokumentumból való, amelynek címzettjei a gyár munkásai (elérjük is terjesztették), nem pedig a minisztérium vagy valamilyen más főhatóság, bár úgy gondolom, hogy megértése ott is gondot okozott volna.

Mit is rejtett a jelentés fogalmazója a nyelvileg hibátlanak látszó fogalmazvány szavai mögé? Azt az éppenséggel nem dicséretre méltó gyakorlatot, hogy a gyárak hónapokon keresztül visszatartják a bérfejlesztésre fordítható összegeket, s ha az év vége felé már biztosak abban, hogy teljesítik vagy éppen túlteljesítik éves tervüket, azaz nem fenyeget már a büntető adó veszélye, akkor kifizetnek mindent, persze most már akár teljesítmény nélkül is. Ezt jelenti a szöveg „*teljesítményvonzat nélküli*” kifejezése és az a kitétele, hogy „*szinte kiszórt*

Ez a nyelvhasználat, a tartalmi kötelezés ellenére is, mint nyelvünk minden más területe, változik az idők folyamán, és természetes köteles megtartani a magyar nyelv nyelvtani és stílus követelményeit. A hivatalosság nem mentesít a nyelvi bírálat alól. Mindazonáltal helyesebb lenne azt a *hivataloskodó* nyelvhasználatot, amely a hivatali élet hétköznapijaiból, közhivatalokból, vállalatok, egészségügyi vagy kulturális intézmények, hatóságosdit játszó szolgáltató üzemek, boltok stb. részéről naponta árad felénk, a többértelműség elkerülése végett inkább *hivatali nyelvnek, nyelvhasználatnak* nevezni.

Karcsay Sándor

mozgóbér-kiáramlást hajt-
nak végre". Valóban közönsé-
ges dolog lett volna azt mon-
dani, hogy kiszórták a pénzt,
pedig igazában ez történt.
Nem vitás, sok mindent elta-
kar a mozgóbér-kiáramlás
végrehajtani szakszerűnek tű-
nő, de alaposabb vizsgálat
után fölöslegesen, ezúttal bi-
zonyosan szándékosan dagá-
lyossá bonyolított kiszólás.
Nyilvánvaló, hogy a szándék
itt valaminek az „elkenésére”
irányult, vagyis a jelentés
előterjesztője becsapta, fino-
mabban: manipulálta a cím-
zettek.

Ez lenne hát a politikusán-
gondolkodó vezető stílusa?
Aligha. Ez csak olyan, mint a
ráakasztott idegen ruha. De
mégis veszélyes. Veszélyes,
mert hat az ép nyelvérzékük
beszédére is: bizonyos kiszó-
lások belénk rögződnek. Elő-
szőr örülünk, hogy nekünk is
sikerül némi utánzással egy
ilyen kis förmedvényt össze-
hozni: a mozgóbér-kiáramlás
végrehajtása vonatkozásában
kihangsúlyozást eszközölök,
aztán jön a többi, kellően át
nem értett, szakszerűen álca-
zott kifejezés téves összeol-
vasztása, és kijelentjük, hogy
a dolgozók döntő része érdeké-
ben fokozottabb eljárás kivá-
lasztása hatékonyabban szol-
gálná a mozgóbér-kiáramlást,
majd felszólítjuk a szakszer-
vezetet, hogy emeljen vétőjo-
got a mozgóbér-kiáramlás fe-
lé. Nem kitalált példák ezek,
hanem azokból a hozzászólá-
sokból valók, amelyek a fenti
jelentés vitájában hangzottak
el. Bebizonyosodott, hogy
nem is olyan nehéz dolog a
nyelvvvel visszaélni. De kinek
használ ez? Senkinek, hiszen
a nyelv közös tulajdonunk.

Nagy a felelősségük azok-
nak, akik a vállalati kollekti-
vák élén állnak. Tudja ezt
mindenki, nemcsak azok,
akik a felelősséget hordozzák.
De vajon tudják-e, hogy fele-
lősségük a nyelvre is kiterjed?
Magatartásuk könnyen után-
zókra talál. Nyelvi magatar-
tásuk is. A nyelvvvel nem vis-
zaélni, hanem egyszerűen
élni kell. Így valóban ben-
nünket szolgál, nem elle-
nünkre.

Pusztai István

BESZÉLNI NEHÉZ

Ismét veszélyben a magánhangzók időtartama

Kor-kór, por-pór, túros
(= sebes) – *túrós; tör-tör;*
irat-irat; irt-irt, buja-búja,
bura-búra, furat-fúrat, falu-
(fehér) *falú (ház), áru-* (ol-
csó) *árú (gyümölcs); fűzet-*
fűzet. Magánhangzók köré-
ből ezek a legismertebb pél-
dák arra, hogy nyelvünkben
az időtartam, a rövidség-
hosszúság megkülön-
böztető értékű jegy, ame-
lyet a jelentéskülönbségek
hordozásának szolgálatába
állítunk. Kiejtési hibáink kö-
zött talán az időtartambeli
vétségek a leggyakoribbak; s
bizony több oldalról is ve-
szély fenyegeti hangrendsze-
rünknek ezt az értékes voná-
sát.

Az *i, ú, ü* hangnak a megfe-
lelő röviddel való fölcserélé-
séről sok szó esett már nyelv-
művelő szakirodalmunkban;
ez a téma sajnos mégsem
vesztett időszerűségéből. Ha
szabad utat engednénk ennek
a folyamatnak, nemcsak an-
nak felelősségét vállalnánk,
hogy nyelvünk három hang-
gal szegényebb lesz. Sokkal
többről van szó! Ha egy rész-
rendszer, egy teljesnek vala-
melyik sarka elkezd bom-
lani, magával ránthatja az
egész rendszert. Ennek pedig
beláthatatlanok a következmé-
nyei. – Máris tapasztalni:
még hivatásos beszélők sem
fordítanak mindig kellő gon-
dot a hangok időtartamára;
sőt némelyek nemcsak az *i, ú,*
ü hosszúságát sorvasztják el
(amit a regionális háttér ma-
gyaráz, bár nem ment), ha-
nem a *házbol-, könyvből-*féle
kiejtéssel tovább terjesztik a
rövidítési járványt.

Az *i, ú, ü* rövidülésének,
rövidítési hajlamának van-
nak nyelvtörténeti, nyelvjá-
rástörténeti okai. Nem lebe-

csülendő mozzanat azonban
benne az írógépek hiányos
betűállományának nyelvér-
zékünket károsító hatása
sem. Nemrégiben, a szakem-
berek sok évtizedes kemény
küzdelmé nyomán, megje-
lentek az újabb írógépeken az
i, ú, ü betűk. Fellelegeztünk:
most már sokkal több az esé-
lye e három hangnak a meg-
maradásra, s ez védelmet
nyújt az egész rendszernek.

De korai volt az
öröm! Újabb az írógépek-
nél is rombolóbb hatású je-
lenség lépett be életünkbe: a
televízió Képűrsága. „*Női*
törvívó verseny” – olvasom a
képernyőn. Azaz már nem-
csak az *i, ú, ü* betűkről maradt
el a hosszúság jele, hanem el-
tűnt a különbség az *o-ó* és *ö-ő*
között is.

Sokan kifogásolták már –
lapunk hasábjain is – a Kép-
űrságnak ezt a gyakorlatát;
mégis szükségesnek érzem
újra szólni róla. A televízió is
sok panaszos levelet kapott a
hosszú magánhangzók több-
ségének elsikkasztása miatt.
A Képűrság egyik felelős sze-
mélyisége ez év március 17-
én – e levelekre válaszul va-
ilyenképpen nyilatkozott: Je-
lenleg angol, német s főképp
svéd betűkészletet használnak;
a mostani állapot csupán
átmeneti; egy minden
európai nyelvre alkalmas
szabványra várnak, de nem
tudják, hogy ez mikorra kés-
szül el, mikor lesz majd alkal-
mazható.

Volna egy szerény kérdé-
sem: Ha csakugyan az angol,
a német és a svéd ábécét hasz-
nálják, akkor honnan
vették az *a* és *e* betűt?
Mert az a forrásul megjelölt
nyelvekben nincsen, a gépen
viszont van. Vagy akkor még-

is lehet, lehetett ékezetet al-
kalmazni, esetleg új betűket
bevezetni? Nem hiszem,
hogy az elektronika fejlettsé-
gének mai fokán ez megold-
hatatlan volna, vagy olyan
többletköltséggel járna,
amely csődbe veheti az intéz-
ményt. (Csak nehogy ezután
az *a* és *e* is kikerüljön a betű-
készletből!)

(A rovatszerkesztő bele-
kérdez: A Betűreklámnak
nem kellett megvárnia a
nemzetközi szabványt? An-
nak magyar helyesírása töké-
letes! – D. L.)

Közhely, de igaz: a televí-
zió nagyhatalom. Hatása,
így a nyelvhasználatra gyako-
rolt hatása is, felmérhetetlen.
A televíziósok ezt nagyon jól
tudják, számos esetben adták
tanújelét felelősségtudatuk-
nak, felelősségérzetüknek.
Ezért kérem őket tisztelettel
és bizalommal: a magyarul
beszélő emberek nyelvérzéke
épségének megóvása érdeké-
ben vegyék be a Képűrság
ábécéjébe (is) a hosszú
hangokat jelölő *i, ú, ü, ó* és *ő*
betűket!

G. Varga György

Figyelmező

„Az anyanyelv tökéletesi-
tése tehát – mert az által a
nemzeti jó nőtten nő – köteles-
ségek egy legfőbbike; s min-
dön igazi nemességünk, értelmi
súlyunk, s az által lelkünk
esztendő-rül-esztendőre, nap-
rul-napra bővül s tágul, nyelv-
vünknek is egyenlő idomzat-
ban tágulni s haladni kell, s
így, ki magyar nyelvünk kifej-
lését, gyarapodását, gazdagu-
lását hátráltatni akarja, egye-
nesen a hon legbecsesb javát
gátolja...”

(Széchenyi István)

„Az a nyelv egy nemzetnek,
ami a napfény az eleven vi-
lágnak.”

(Kisfaludy Sándor)

„Nyelvünkkel megmintáz-
hatjuk a kövágó motorok pergő
zaját s az udvar sarkában
gubbasztó maroknyi szalma-
szemét alig-alig zizzenő reb-
benését. Egyszóval nyelvünk
ősi és modern, erdei, mezei és
városi, ázsiai és európai.”

(József Attila)

Magyar nyelvpótlékot!

Nyelvünk használatát és közösségünk nyelvérzékét bizonyára befolyásolják a tudatos, irodalmi értékű produkciók. De talán ezeknél is jobban a „köznapi szövegek”! Gondolok az áruházi, pályaudvari hangszórókban beszélőkre, meg a „BKV-műezztinere”: az állomások, megállók bemondó járművezetőkre. Amellett, hogy a közvetítő technikára is érdemes volna jobban ügyelni, jó volna a szövegmondást is megfigyelni – nyilván a tartalommal együtt –, és adandó (bár sajnálatosan ritka) alkalmakkal dicsérni, jutalmazni az arra érdemeseket.

Az észak-déli metrón járva figyelmes lettem a „magnóra dolgozó” beszélő hangjára. Úgy hiszem, nem túlzok: ez a hang – gyönyörű kiejtése és orgánuma révén – hozzájárul a metrót más vonatkozásban is jellemző rendhez, pontos-

sághoz, fegyelemhez. A hang, szerintem, egy pánik kitörését is meg tudná akadályozni. (Másik, de nem mellékes kérdés, hogy rossz magzóval még ezt a hangot is el lehet torzítani...)

Szerintem – itt és nem egy hasonló helyzetben – indokolt lenne „magyar nyelv pótlékot” is bevezetni.

Sajnos: amit erről a metróbeli beszélőről – s néhány buszvezetőről meg pályaudvari bemondóról – elmondhattam, jóval kisebb arányban érvényes színházainkra, és – a mindennapi hanghatásnál maradván – a „médiákra”: rádióra, televízióra. Helyükben bátrabban merítenék a vidékek színesebb, egészségesebb, kifejezőbb beszélőinek köréből. – De hát ez a gondolat messze vezet...

Ruttkay István
(Budapest)

MÉG EGY KAZINCZY...

A rovatszerkesztő kérésére itt számolok be arról, amit a „Beszélni nehéz!” rádióműsor idei közönségtalálkozóján nem sikerült elmondanom: hogy a különféle szintű s már eddig is elég szép számú Kazinczy-jutalmakhoz, -elismerésekhez egy újabb társult – legalábbis a mi iskolánkban, a sátoraljaiúj helyi Kossuth Gimnáziumban.

Iskolánkban régi hagyomány már, hogy a legjobb tanulmányi és mozgalmi munkáért egy-egy osztály elnevezést. A cím egy évig érvényes; az osztály ajtajára odakerül az ezt hirdető kis zománc tábla, s az osztályközösség nyári jutalomünnepségben részesül.

Nos, ennek mintájára találtuk ki a *Kazinczy-osztály* elnevezést és jutalmat: egy színházlátogatás költségeinek megtérítését. (Ez a mi esetünkben nem csekélység, hi-

szen városunkban nincs színház, s így tetemes útiköltség növeli a jegyek árát.)

Azt, hogy melyik osztály érdemes egy-egy évben erre a címre és jutalomra, az iskolai magyar szakos tanári munkaközösség által kidolgozott *pontozási rendszer* alapján tudjuk eldönteni. Ez a következő:

1. Az osztály magyar nyelvi és irodalmi átlagai, szorozva tizzel (például 3,8 esetén = 38 pont).

2. Az Országos Középiszkolai Tanulmányi Versenyen való részvétel = 20 pont; az elért eredmények szintenként duplázódnak (tehát: megyei helyezés = 40 pont, országos helyezés = 80 pont).

3. Egyéb versenyeken (mint: „Édes anyanyelvünk”, „Szép magyar beszéd”, szavalóversenyek) iskolai rész-

Pontozó

Nyelvi feladványversenyünkben ismét kettős eredményhirdetéshez érkeztünk. Mielőtt azonban felsorolnánk a nyerteseket, közöljük az idei első számunkban közzétett rejtvények helyes megfejtését.

I. Háromfejű szavak. 1. Gólya – pólya – sólya. 2. Aorta – porta – torta. 3. Káva – láva – páva. 4. Kincs – pincs – tincs. 5. Párta – várta – Márta. 6. Batár – tatár – csatár. 7. Hinta – tinta – minta. 8. Gang – hang – rang.

II. „Állati” szólások. 1. Előre iszik a medve bőrére 2. Eben gubát (kutyát) cserél 3. A verebek is csiripelik 4. Lenyeli a békát 5. Egy rókáról két bőrt húz (nyúz) le 6. Kiugratja a nyulat a bokorból.

III. Melyik falu drága? 1. Sobor 2. Lakócsa (nem Kalocsai!) 3. Maklár 4. Kondoros 5. Uszka 6. Dióskál 7. Ónod 8. Gerényes 9. Szenyér 10. Szirák

IV. Műfordítás. 1. Kantár 2. Színigaz 3. Bajadér 4. Kémlelés 5. Balalajka 6. Fogás

V. Móricz Zsigmond a nyelvről. Az én érzésemben a nyelv önálló folyam, mely a maga belső törvényei szerint alakul s fejlődik.

És most következhet az ígért eredményhirdetés! Az I. szám feladatait kifogástalanul megfejtők közül a következő olvasóink nyertek száz-százforintos könyvutalványt:

vétel = 5 pont, iskolai helyezés (1–3. hely) = 10 pont; a továbbiakban ez is duplázódik (például: megyei helyezés = 20 pont, országos = 40 pont).

4. A „Beszélni nehéz!” adásainak (rendszeres!) megfejtése = 20 pont, jutalmazott megfejtések alkalmanként = 40 pont.

5. Iskolai, társadalmi ünnepeken való szereplésért alkalmanként = 5 pont.

6. Megjelenés irodalmi, színházi rendezvényeken (előadóesten, író-olvasó találkozon stb.), az osztályból jelen voltak száma szerint fejenként 1–1 pont.

7. Könyvtárhasználatért (ha az osztály minden tagja kölcsönzött az iskolaév folyamán legalább három alkalmakkal könyvet az iskolai könyvtárból) = 10 pont.

8. Levonás az osztály teljesítményéből durva, trágár szóhasználaton kapásért, alkalmanként = –10 pont!!

Úgy gondoljuk: e pontrendszer elég híven tükrözi a Kazinczy által megvalósított nyelvhasználati, életviteli, izlésbeli eszményt, s egyben alkalmazkodik a mai ifjúság elé joggal állítható követelményrendszerhez. – A Kazinczy-osztály elnevezést ez év végén ítéltük oda először, így tapasztalatokról még nem számolhatunk be, csak a kezdeményezésről. De bízunk benne, hogy lesz eredménye ennek az – egyelőre házon belül – elindult „mozgalomnak”. Nekünk Kazinczy példája volt a legkézzelfoghatóbb, már csak a földrajzi közelség folytán is; saját helyi hagyományainkhoz alkalmazkodva, azt reméljük, más iskolák is követhetik majd ezt a példát. Ezért vállalkoztam rá, hogy ismertessem – bizonyára javítható, továbbfejleszhető, mindenütt a körülményekhez igazítható – próbálkozásunkat.

Katona Rezsőné
Kazinczy-díjas tanár
(Sátoraljaiúj helyi)

Bagoly Erzsébet, Győr, Botond u. 4. fszt. 4. (9025); Bara László, Csehszlovákia, Pozsony (Bratislava), Grečkova 22. (851 01); Dombi Katalin, Székesfehérvár, Vértanú u. 51. (8000); Hubert Éva, Jugoszlávia, Újvidék (Novi Sad), Kej Moše Pijade 4/VII. (21000); Juhász Erika, Budapest, Knéžich u. 5-7. (1092); Országh Tibor és Tamás, Kocsér, Kossuth Lajos u. 17. (2755); Petre László, Buják, Ady Endre út 21. (3047); Polyóka János, Budapest, Somlói út 62. (1118); Puskás Erika, Sárkeszi, Kossuth u. 51. (8144); Zajacz Lajos, Besenyszög, Attila út (5071).

A másik eredményhirdetés 1982. évi rejtvénymegfejtési versenyünk év végi zárszámadásával kapcsolatos. Tizenegy olyan megfejtő akadt, aki minden alkalommal hibátlan megoldást küldött be, s ezzel megszerezte az év folyamán közölt 19 rejtvény megfejtésével elérhető 345 pontot. Az 1982. évi rejtvény sorozat tizenegy abszolút győztese a következők: Almássy Lászlóné, Nyíregyháza; Doroszalai Elekné, Fegyvernek; Görcsös Ágnes, Kassa; Harsán Tamás, Bp., Kovácsné Doroszalai Ágnes, Szolnok; Kovácsy Tibor, Dombóvár; Lacfalvi József, Bp.; Majoros Margit, Miskolc; Miskolczi Margit, Bp., Noé Ferenc, Bp.; Zimányi László, Encs. Szép teljesítményükhöz szívből gratulálunk, s elismerésünk jeléül 200-200 Ft-os könyvutalványt postáztunk címükre.

Egyúttal azt is jelezzük, hogy mivel a megfejtők számának növekedése – ami egyébként öröndetes dolog – alaposan megnehezíti az összesítő, nyilvántartó munkát, év végi zárszámadást a jövőben nem tartunk. Reméljük, ez nem veszi el olvasóink kedvét a Pontozó nyelvi rejtvényeinek megfejtésétől!

A Pontozó új feladatai

I. Betűtoldás. A feladat több részből áll. Először is arra a hét szóra kell rátalálni, amelyre az alábbi meghatározásokkal utalunk. A dolog neheze azonban csak ezután következik, s ez egyúttal próbája is annak, hogy a megoldás helyes-e. Tessék minden megfejtett szó betűi közé egy további betűt, betűjegyet illeszteni úgy, hogy a szavakból más, de ugyancsak értelmes szavak alakuljanak ki! Ha a megfejtés helyes, a beszűrt betűk összeolvasva egy nyolcadik, ugyancsak értelmes szót adnak. De még most sincs vége a játéknak! Tessék ebbe a nyolcadik szóba ugyancsak beleszúrni egy betűt, s akkor eredményül egy bútor darab nevét kapják! Végül megfejtésül ezt a bútornevet kell beküldeni. (Megfejtése 12 pont.)

- Háromszögletű keretre feszített húrokból álló pengetőhangszer
- Pottyán
- Hatvan másodperc vagy az ujj egy ize
- A személy és a tárgy melletti barkochba kategória
- Költemény
- Kecses női kéz
- Mély hangfekvésű, hosszú fafűvós hangszer

II. Foghíjas szólások. Az alábbi szóláscsoportokban három-három régi, illetve tájnyelvi szólást ugyanaz az egy szó fűz össze egymással. Tessék megkeresni azt az öt szót, amellyel az egyes csoportok kiegészíthetők! (Szavanként 4, összesen tehát 20 pont jár a jó megfejtésért.)

- Egy ...ben sütnék (= ugyanaz a céljuk, a szándékuk)
  - ...ből katlanba (= egyik bajból a másikba kerül)
  - A ...t támasztja (= otthon lopja a napot)
- ...ban felejtette az eszét (= ittas)
  - Lyukas ...t tölt (= hasztalan, hiábavaló munkát végez)
  - Hömbörgetik a ...t (= dörög az ég)
- ...t vet (= elgáncsol)
  - Kétfelé fog a ...ja (= állhatatlan, megbízhatatlan, köpönyegforgató)
  - Míntha két ... közé esett volna a nyaka (= nagyon meg van ijedve)

- Olyan, mint aki a ... alól szaladt (= rendetlen, zilált öltözetű)
  - ... ellen sövénnyel védelmezi magát (= ügyetlenül, eredménytelenül próbál valami ellen védekezni)
  - Együtt tették a ...höz, együtt egyék meg (= közösen csinálták, közösen kell a következményeket is vállalniuk)
- Olyan, mint a ... kalán nélkül (= nem lehet hasznát venni)
  - Egyformán kavarják a ..t (= ugyanarra törekszenek, ugyanabban sántikálnak)
  - Csak a vajasát szereti a ...nak (= mindenből csak a javát igyekeznek megkaparintani)

III. Oda is, vissza is! Az alábbi ábra helyes kitöltéséhez mindössze három magyar helységnévre van szükség. De melyikre? Az alábbi meghatározások alapján nem ördögösség kitalálni. Minden helynévre két definíciót adunk. Az egyes pontok A) alatti meghatározásai magát a helynevet értelmezik, értelmesítik, a B) alattiak pedig a helynév visszafelé olvasásakor kapott hangsort. Megfejtésül a három helynevet tessék beküldeni! (A helyes megoldás 3 · 6, összesen 18 pontot ér.)

	2.A/	3.A/	2.B/
1.A/			
		3.B/	
1.B/			

- Helynév, vagy ha úgy tetszik: egy forró eres (!) szemmelvérese
  - Tömény szesz az italtra
- Helynév, illetve e napon hevesen mozgata
  - A biztonsági szerkezetem
  - A) Helynév, egyúttal szörnny
  - B) Mázsál

IV. Rejtvény-rt. Miért rejtvény-rt.? Azért, mert ez olyan különleges részvénytársaság, amely mássalhangzóink közül csupán kettővel gazdálkodik, az r-rel és a r-rel. Ön akkor lehet a rejtvény-rt. teljes jogú tagja, ha az alábbi meghatározásoknak megfelelő értelmet úgy is ki tudja fejezni, hogy a mássalhangzók közül csak az r-et és a r-t használja fel! (A jó megoldásért egyenként 3, összesen 15 pont jár.)

- Büszke mongol lombikot földre ejt: .....
- Arrafelé elhatalmasodik az erőszak: .....
- A kopasz bikaviadornak a verőéren keresztülhatoló kése: .....
- Terez rákanyarodott kocsiával a Tata felé vezető útra: .....
- A vörös hajú misszionárius adventi hajnali misét mond: .....

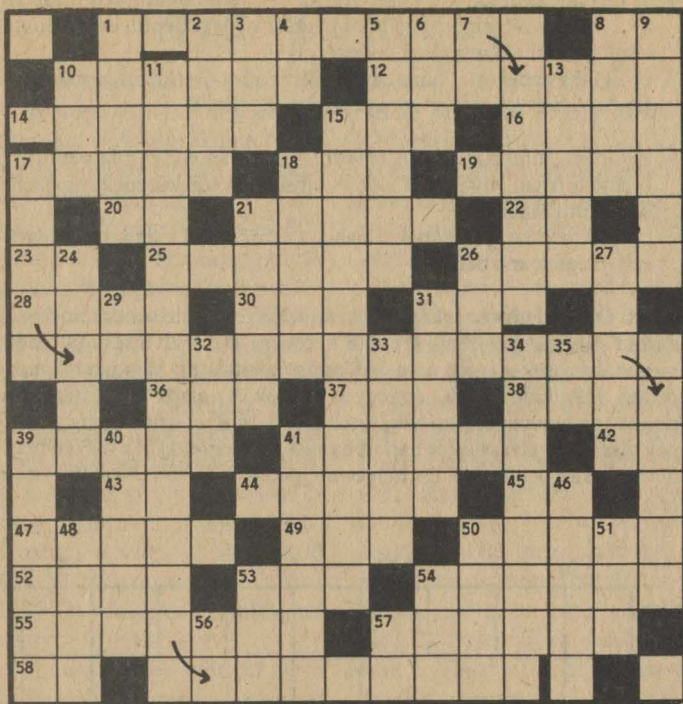
V. Kosztolányi a nyelvről. Éppen ötven éve, 1933-ban írta le Kosztolányi Dezső A lélek beszéde című esszéjében azt a szép gondolatot, amely keresztrejtvényünk vizsz. 1., függ. 11. és 17. sz. sorában található. Beküldendő az idézet. (Megfejtése 25 pont.)

A Pontozó feladatainak megoldását a lap szerkesztőségének címére kell beküldeni 1983. november 15-ig. A borítékra tessék ráírni: Pontozó!

Jó fejtörést, sikeres megfejtést kívánnak a szerzők:

Borbély Károly (V.)
Felde Györgyi (II.)
Grétsy László (IV.)
Kun Erzsébet (I.)
Rézné Lesz Gabriella (III.)

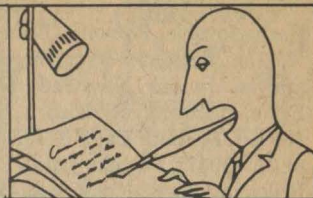

Kosztolányi írta

VÍZSZINTES: 1. *A gondolat első része (zárt betűk: I, N, E).* 8. A kobalt vegyjele. 10. Állóvíz, ezen folyik keresztül a Töki-patak. 12. Nyugat-iráni hegyvonulat. 14. Lengyelország neve a lengyelek nyelvén. 15. Bakonyi hegycsúcs, televíziós közvetítőállomással. 16. Sajtgyártásáról híres holland város. 17. Schlosser, az egykori labdarúgó beceneve. 18. ... Borg (finn énekes). 19. Muskotály jelzője. 20. Időszámításunk előtt, röv. 21. Árt az egészségnek. 22. Lübecki részlet! 23. Az antimon vegyjele. 25. Birkabunda levágása. 26. Lengyel ipari város. 28. Kabil néptörzs. 30. Állat has alatti prémje. 31. Amerikai fiúnév. 36. Mario ... Monaco (híres énekes). 37. Cseh zeneszerző (Josef, 1874–1935). 38. Női név. 39. Egy szelet kenyér. 41. ... Hungary (magyar gyártmány). 42. Az asztácium vegyjele. 43. Főnévképző, de ige is. 44. Hameln folyója. 45. Azonos betűk. 47. Bányavárat lejtős oldala. 49. G. O. H. 50. Fitos orr. 52. Le... (hatalma alá vet). 53. Község a tatolcai járásban. 54. Falat fest. 55. Az egyik község, amelyből Kazincbarcika alakult. 57. Belépőjegy, népies szóval. 58. Ősi mezopotámiai sumér város.

FÜGGŐLEGES: 1. Híres Vénusz-szobor jelzője. 2. Lauda, a neves autóversenyző személyneve. 3. NSZK-beli, thaiföldi és osztrák autójelzés. 4. Teória részlet. 5. Erdélyi folyó. 6. Szemes takarmány. 7. Móg ikerszava. 8. Hamisan játszik. 9. Kemény, rideg fém. 10. Gyulladás, ford. 11. *A gondolat második része (zárt betűk: N, T).* 13. Ráncpap. 15. Hatalmas madarak régies neve. 17. *A gondolat harmadik, befejező része (zárt betűk: A, E, O, A).* 18. Panaszkodva fecseg, lekicsinylő szóhasználat. 21. Minden bajtól féltve óv. 24. Meleg kabát. 26. A tramini is ez. 27. Róma tengeri fürdője. 29. Távolban van! 31. Mindent helyettesítő lap a francia kártyában. 32. Dész román neve. 33. Iráni forradalmi párt. 34. Muzikális hatást keltő tulajdonság. 35. A hid vége! 39. Észak-amerikai rénszarvas. 40. Kulccsal csukja valakire az ajtót. 41. Élesztő hatására megdagad a tészta. 46. Női becenev. 48. A nyírfa rokona. 50. A mókushoz hasonló rágcsáló. 51. A kukorica tudományos neve. 53. Az Ú. Dózsa sportklub régebbi neve. 54. Magnezitipari Művek, röv. 56. Néma nóta! 57. Igekötő.

HELYESÍRÁS! HELYESÍRÁS!

Fül kérdése is

Készséggel elhiszem Fábian Pálnak (Nem hit kérdése. Édes Anyanyelvünk 1979. 4. sz.), illetőleg a műszeres vizsgálatoknak – s nem utolsósorban saját fülemnek is –, hogy a *dz* és *dzs* hang valóban létezik nyelvünkben. A szótagolás kérdésében azonban nem értek egyet vele.

Ő azt írja, hogy a *dz* és *dzs* hangot minden esetben tekintsük következetesen egy hangnak, s ennek megfelelően egy betűnek is. Vagyis szerinte nem a *ped-zi*, *bod-za* és *maharad-za* elválasztás a helyes. Javaslatom egybecseng a Helyesírási Bizottság 1978-as állásfoglalásával, amely szerint az elválasztásban a *dz*-t és a *dzs*-t úgy kell kezelni, mint bármely más többjegyű betűt.

A problémáim ritmikailag természetűek. Figyeljük csak meg a kiválasztott példaszavak ritmusát az alábbi kifejezésekben:

no pedzi már
bodzafa puska
maharadzsa

A Fábian Pál által képviselt tagolási mód nyilvánvaló ellentétben van beszédünk természetes „zenei” ritmusával, hiszen a *pe*, a *bo* és a *ra* szótagoknak rövideknek kellene lenniük, márpedig ezekben a szavakban kétségtelenül hosszúaknak ejtjük őket.

Aki szótagolva mondja ki ezeket a szavakat, az jól érzi, hogy a fent említett szótagok végén valami *d* hanghoz hasonló zárt képezünk nyelvünknek fogunkhoz-szájpadlásunkhoz való szorításával.

Tény tehát, hogy a *pedzi* és a *bodza* első szótagjait nem ugyanúgy ejtjük, mint pl. a *pedig* vagy a *bodag* kezdő szótagjait. A hangzóközi *dz* és *dzs* hangot egy kicsit előlegezzük már az előző szótag végén is, ily módon mindenképpen hosszú szótaggá téve őket. A valóságos kiejtést ezek szerint leginkább így jelölhetnénk: *ped-dzi*, *bod-dza*, *maha-rad-dzsa*.

Másképpen fogalmazva: a hangzóközi *dz* és *dzs* hangok eleve kettőzött jellegűek. Hogy ez mennyire így van, az akkor derül ki leginkább, ha erőnek erejével – anyanyelvi beidegzettségünkön erőszakot téve – tényleg csupa rövid szótaggal, vagyis valóban rövid *dz*, illetve *dzs* hanggal ejtjük ki a fenti szavakat. Próbáljuk csak meg, és látni fogjuk, hogy milyen humorosan furcsa, idegen szavakat kapunk.

G. Varga Györgyi a Magyar Nyelv 1979. évi 3. sz.-ban beszámol egy kérdőíves tájékozódásról. Ebből az derül ki, hogy a szavak törzsében – tehát nem képzőkben – levő, magánhangzók közötti *dz* és *dzs* hangot a megkérdezettek többsége hosszúnak hallja, tehát a *madzag*, a *bodza*, az *edző*, a *maharadzsa*, a *menedzser* stb. szavakat hosszú *dz*-vel, ill. *dzs*-vel ejti.

Nyilván ennek köszönhető, hogy „kiváló nyelvészeink többsége a kettőzött írásmódot pártfogolja a hangzóközi *dz*-t és *dzs*-t illetően, tehát: *boddza*, *peddzi*, *maharaddzsa*” – írja G. Varga Györgyi. Olyannyira, hogy ennek megfelelően még az elválasztást is így javasolják: *bodz-dza*, *pedz-dzi*, *maharadz-dzsa*.

Ez az álláspont még következetesebben ellene szól Fábian Pálnak, mint a fentebb általam „javasolt” jelölésmód. Kétségtelen hátránya azonban, hogy négy (sőt hat) jeggel jelölünk egyetlen hangot.

A mássalhangzó utáni *dz* és *dzs* elválasztásával kapcsolatban nincsenek ilyen problémák. A *brindza*, *findzsa*, *lándzsa*, *handzsár* stb. szavakban ugyanis egyrészt rövidebben ejtjük a *dz*-t és a *dzs*-t, mint ha hangzóközi lenne, másrészt nem előlegezzük az előző szótag végére. A *brin*, *fin*, *lán* és *han* szótagokat itt pontosan úgy ejtjük, mint amikor bármi más szótag következik utánuk.

Végezetül: nem kívánok újabb javaslatokat tenni a *dz* és a *dzs* írásával, illetve elválasztásával kapcsolatban, de a fentiek alapján bizvást állíthatom (anélkül, hogy mondandómat műszeres vizsgálatokra hivatkozva lehengerlő erejűvé tudnám tenni), hogy a Fábian Pál szerint „tarthatatlan” hagyományos elválasztási rendszer talán még mindig közelebb van beszédünk természetes ritmikailag tagolásához, mint az általa is javasolt „elvszerű” megoldás.

Victor András

Helyesírásunk dzsinnje

Bár sem helyesírási kérdések szakembere, sem zenei ügyekben járatos nem vagyok, szeretném elmondani gyakorlati tapasztalataimat a *dz*, *dzs* szótagolásával kapcsolatosan.

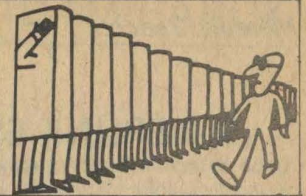
Külföldi diákoknak tartott magyaróráimon találkoztam az *edzünk*, *bodza*, *lándzsa* stb. szavaink *ed+zünk*, *bod+za*, *lánd+zsa*-féle (*d+z*, *d+zs*) betűjlesztésével. A jelenség nem volt szokatlan, hiszen az ilyenszerű ejtés egyéb esetekben is jelentkezett, amikor pl. a *játszik*, *barátság*, *adja* stb. szavakban hosszú *cc*, *cs*, *gy* stb. helyett az írásképek megfelelő *t+sz*, *t+s*, *d+j* hangot ejtettek. De miután tudatosodott bennük a „másképp írjuk, másképp ejtjük” elve, bátran áttértek a helyes kiejtésre. (Amelyről különben a megfelelő tankönyvekben is alapos felvilágosítást találhattak.) Korántsem volt ilyen egyszerű *dz*, *dzs* hangjaink helyes ejtésének és helyesírásának megtanítása. Hiszen itt egyszerre több dolgot kellett a diákoknak megérteniük és megjegyezniük. Egyfelől azt, hogy az *edzünk*, *bodza*, *madzag*, *findzsa* stb. szavakban a *dz* és *dzs* két-, illetőleg háromjegyű betűk ugyanúgy egy hangot jelölnek, mint pl. a *ty*, *gy*, *ny*, *cs*, *sz*, amelyek nem választhatók szét sem *t*, *g*, *n* + *y*-ra, sem *c* + *s*-re, *s* + *z*-re. Ugyanakkor írásban, elválasztáskor igenis szét kell választani a *dz*-t meg a *dzs*-t *d+z*-re, ill. *d+zs*-re, de csak akkor, ha ezek a betűk magánhangzók között találhatók: *bod-za*, *mened-zser* stb.; ám nem választhatók el a jegyeik egymástól, ha mássalhangzó van mellettük: *brin-dza*,

lán-dzsa stb. Nagyon nehéz volt megtanítani, hogy *mad-zag*, de nem *kac-sa*, hanem *ka-csa* és *brin-dzá!* A diákok többsége különbözően belenyugodott a magyar helyesírás egyik újabb „furcsaságába”, mások a logikátlan-ságot elég nehezen vették tudomásul. Még szerencse, hogy az óráimon ritkán fordultak elő *dz*-t, *dzs*-t tartalmazó szavak, de mit tesz az a magyar szakos kolléga, aki magyar nebulóknak oktatja a helyesírást? Nekik sokkal gyakorrabban kell szembenézniük e kérdéssel. Nem irigylem őket érte.

Szerintem a Helyesírási Bizottságnak az az állásfoglalása, hogy a jövőben a *dz*-t és a *dzs*-t hangzóközi helyzetben sem fogjuk jegyeikre bontani, hanem *bodza*, *gyűrű-dzik*, *kamika-dze*, *lopó-dzik*, *pe-dzi*, *bri-dzset*, *mene-dzser*, *tiné-dzser*, *Fu-dzsi*, *Ma-dzsar* stb. lesz az elválasztás módja, helyes lépés volt a *dz* és a *dzs* betűk egyenjogúsításának érdekében. Mert ha az *egyik*, *együtt* szó elválasztása *e-gyik*, *e-gyütt* (és eszünkbe sem jut az *egyik*, *együtt* megszakítás, pedig egyik, együtt a kiejtésük), akkor miért ne lenne jó a *bo-dza*, *mene-dzser*-féle sor végi megszakítás (a *bod-dza*, *mened-dzser* ejtismód ellenére)? Annál is inkább logikus lesz ez az „új mód”, mert nem minden hangzóközi *dz* meg *dzs* hosszú ám (pl. *kamikadze*, *tinédzser*, *fridzsider*, *Fudzsi*, *Madzsar* stb.), s ilyenkor még a hangoztatás sem lehet ok az egységes betű két jegyének szétválasztására.

Posgay Ildikó

SZEMLE

A helyesírási szabályzat készülő új kiadása joggal kelt általános, várakozó érdeklődést: helyesírásunk kisebb-nagyobb reformja, illetve a szabályzat korszerűsítése – közügy. Ennek jele az is, hogy A mi világunk című ismeretterjesztő folyóirat 1982/4. számának kerek egyharmadában Kemény Gábor ismertette azokat a helyesírási kérdéseket, amelyek a legtöbb nehézséget és vitát okozzák. Ilyen a *j* és *ly* betű körüli, az utóbbi megtartásának vagy elvetésének hívei közti harc. Boszszantó zavarokra mutat rá az a fejezet, amely a hangok hosszúságának-rövidségének jelentés-megkülönböztető szerepére hívja föl a figyelmet. Újabban sok vita támad a nagy kezdőbetűk fölösleges divatja miatt, s természetesen fontos helyet kap a nyelv alakulásával összefüggő, folytonos mozgásban lévő téma, az egybe- és különírás is. (T. U. I.)

*

A jövő évtől külföldi, magyar származású diákok előtt is megnyílik a közszegi gimnázium. Jól elsajátítva a magyart, szülei, nagyszülei anyanyelvét, hazánkban érettségizhetnek, hogy esetleg itt folytassák felső tanulmányukat is. Ezzel a gondoskodással államunk és a Magyarok Világszövetsége tovább erősíti a külföldi magyarsággal való kapcsolatunkat, az itt tanuló fiatalok pedig hírvivői, képviselői és munkásai lesznek majd a világban a magyar kultúrának.

*

Lelkes magyartanárok különféle vonzó ötletekkel és változatos eszközökkel igyekeznek segíteni az anyanyelvi oktatást, kiegészíteni a „tananyagot”, s ezzel közelebb hozni a sokszor idegenkedő tanulókat a nyelv világához. Ilyen eszköz a Kis nyelvművelő című kiadvány, amelyet második éve szerkesztenek és adnak ki a tatabányai tanárok a TIT városi szervezetének segítségével. Nyelvi érdekességekről szóló cikkek mellett játékos feladatokat tűznek ki a nyelvhasználat különféle területeiről, közlik a tanulók hibagyűjtéseit stb. A legtevékenyebbek jutalma közt szerepel az Édes Anyanyelvünk előfizetése is.

Egy város, község utcaneveinek kialakulása történelmi folyamat, de ésszerű szabályozásuk folyamatos gond és teendő. Ritkább, de nem kevésbé fontos feladat maguknak a településeknek megnevezése, a hivatalos helynévadás- és változtatás. Ennek problémáiról rendezett vitát az Akadémia anyanyelvi bizottsága, nyelvészek, térképészek és közigazgatási szakemberek részvételével. A bevezető előadást Mező András főiskolai tanár tartotta, akinek a közelmúltban jelent meg ilyen tárgyú könyve. A téma főleg két szempontból gyakorlati jelentőségű: 1. Az újabbban is gyakori faluösszevonások esetében; ilyenkor – érthető ragaszkodással – mindegyik község igyekszik megőrizni a maga nevet (egy helységnévnek a hivatalos használatból és a térképről való eltűnése egy család magvaszakadására emlékeztet); így születtek az olyan hosszadalmas, nyakatekert, „furcsa” nevek, mint *Chernelházadamonya*, *Hagyárosbörönd*, *Iklódbördőce*, *Kemendollár*. 2. Új települések elnevezésében, illetve névváltoztatásakor. Az elhamarkodott névcsereberének felöltő példája, mikor ugyanazon a helyen született gyermekek anyakönyvi kivonatában egy évtizeden belül három név is váltotta egymást.

A bizottság vitája fölhívta az illetékesek figyelmét a kérdésnek mindenkor a szakemberek bevonásával történő, körültekintő és megfontolt megoldására.

K. M.

Kaján értelmező szótára

SZERVIZELÉS

Kaján értelmező szótára

NÉPÜNK ÉS NYELVÜNK

Gondolat, 1982.

Mészöly Gedeon, a szegedi egyetem 1960-ban elhunyt professzora, a magyar nyelvtudományban kiemelkedő és sajátosan színes egyénisége volt. Fő szakterülete, a magyar nyelvtörténet mellett irodalommal és néprajzzal foglalkozott. Munkáira jellemző, hogy a magyar múlt és népi műveltség legkülönbözőbb tájaira vezeti az olvasót. S mindezt szellemes, esszézerű stílusban, úgyhogy írásai a nem szakember számára is élvezetesebbek. Mivel műveinek egy része ma már nehezen hozzáférhető, örömmel üdvözljük válogatott tanulmányainak kötetét, a Népek és nyelvüket. (Mészöly ugyanezzel a címmel indította 1929-ben szegedi folyóiratát, jelezve, hogy a benne megjelenő írások a nyelv és a nép életét együtt vizsgálják.)

A kötet szerkesztője és egyben a Mészöly munkásságát tárgyaló bevezető tanulmány írója, Szathmári István Mészöly cikkeit három fő tárgykörbe sorolja: szavaink története, eredete; nyelvemlékek nyelvtani és értelmezési problémái; az irodalom, stílus és fordítás kérdései. Olvashatunk a *fakó*, a *hit*, a *háború*, az *esküszik*, a *darvadozás*, a *róna* és több más szó eredetéről, bepillantunk az Árpád-korból fennmaradt Halotti Beszéd és az Ómagyar Mária-siralom nyelv- és stílustörténeti problémáiba, megismerkedhetünk az ikes ragozás kialakulásával. Figyelemre méltó a tabajdi „gatyás” költőt, Kis Bátori Józsefet bemutató írás, és érdekesek – noha részben vitathatók – azok a tanulmányok, melyekben Mészöly kifejti műfordító elveit.

A. Molnár Ferenc

Szabó T. Attila:

NÉP ÉS NYELV

Kriterion, Bukarest, 1980.

Nagy életmű és kivételes jellem bontakozik ki Szabó T. Attila munkáiból. E megállapítást nemcsak az Erdélyi Szótörténeti Tár örvendetesen szaporodó kötetei láttán tehetjük: tanulmányainak gyűjteményes sorozatában a fenti kötet a negyedik.

S mennyi mindenről olvashatunk e könyvben! A névtan, a névtörténet például a nyelvészet egyik legizgalmasabb területe. E tárgykörből számos írás elgáborogtatja az olvasó érdeklődését: az összefoglaló jellegű, népszerűbb (pl. a magyar személynévek kialakulásáról szóló) cikkektől a részletező, filológiai igényű megírt tanulmányokig (pl. az *Ökörítő*, *Ravaszlik*, *Isztambul* helynevekről) számos érdekességről tájékozódhat. De éppily érdekesítő a történeti-néprajzi cikkek gyűjteménye. A kalotaszegi és a székely viseletről szóló írások, a kopjafás-zászlós temetkezésre vonatkozó adatok vagy a bábonyi népi építkezés emlékeiről szóló cikk s a székelykapuról föllelhető régi forrásokat feldolgozó tanulmány mind méltán hívják föl az olvasó figyelmét.

Nyelv- és nyelvjárástörténeti dolgozatokat is élvezhetünk a könyvben, így Pápai Páriz Ferencről vagy a *prókátor* és *prokurator* szavakról. S végül egy tudománytörténeti részben Dávid Ferencről Kriza Jánoson keresztül Bárczi Gézáig és Márton Gyuláig számos tudóselőd és kortárs tevékenységéről tudhatjuk meg a szerző véleményét.

E rövid, felsorolás jellegű ismertetésből is kitűnik, hogy a magyar művelődéstörténet rengeteg részletét gyűjti csokorba Szabó T. Attila, végtelen türelemmel és nem kis eredménnyel – szaktudományából, a nyelvészetből kiindulva. Levéltári kutatásaiban nem áll meg a szűkebb nyelvtudomány határainál, hanem nagy biztonsággal lép tovább, többek között a néprajz és történettudomány területére.

Szabó T. Attila egész életét tette a kisebbségi lét körülményei közt nem mindig nehézségek nélkül vezethető magyar, főleg erdélyi kulturális kutatók sora. Munkásságát nem becsülhetjük meg eléggé.

Tolcsvai Nagy Gábor

Szabó T. Attila:

NYELV ÉS IRODALOM

Válogatott tanulmányok és cikkek V. kötet.
(Bukarest, Kriterion, 1981.)

A kiváló nyelvtudós életművének újabb kötetét haszonnal, örömmel forgathatja nemcsak a nyelvész, irodalmár, néprajzos, zenetudós, hanem a nyelvünk, irodalmunk, egyáltalán: műveltségünk, múltunk iránt érdeklődő minden rendű és rangú olvasó. Lapunk közönsége számára a könyv öt fejezete közül nyilván az első tarthat számot a legnagyobb érdeklődésre, minthogy a szerző ebben (A nyelvművelés ösvényein) mutatja be nyelvművelő nézeteit, itt ad sok mai nyelvhasználati kérdésben igen megalapozott tanácsokat, ebben találhatunk több cikket, tanulmányt nyelvünk sajátos vonásairól. De nem kevésbé érdekesek névtani vonatkozású cikkei. Forrásértékű tanulmányokat olvashatunk a magyar irodalom több kérdéséről, például a virágénekekről vagy népballadaink életútjáról.

Miről vall, miről győz meg bennünket Szabó T. Attila?

Először is arról, hogy a nyelvi valóságról akkor lesz igazán fogalmunk, ha történetében, válto-

zásában ismerjük meg. S arról is meggyőző bennünket, hogy a nyelv történetének, életének ismerete nélkül sok esetben nem tudunk a mai nyelvi jelenségek dolgában se állást foglalni.

Aztán: arról is, hogy az igazi nyelvész nem lehet szakbarbár; kell, hogy érdekelje az irodalom, a történelem, a néprajz; mindaz, ami népének életét, múltját, kultúráját élénk tárja.

Továbbá: hogy a magas fokú tudományos tevékenység és az igényes ismeretterjesztés nem egymást kizáró dolgok. Sőt! Éppen az ő példája mutatja, hogy inkább nagyon is összefügg a kettő. Hiszen ezek az olvasmányos cikkek alapos, tudományos művek is! És: ő álmodta, tervezte, alapozta meg és – munkatársaival együtt – építi azt a hatalmas, pártját ritkító tudományos épületet, amelynek neve: *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*. Most kaptuk meg a harmadik kötetét. Várjuk a következőket!

L. L.

Éber szemmel, füllel FOGALOMÚJÍTÁS?

(Magyar Nemzet, 1983. jan. 21.)

Beküldte: Váradai Ilona

2500 Esztergom, Lenin sétány 17.

E cikkcím olvastán csak arra gondolhatunk, hogy a könyvelést mostanában egészen új módszerekkel végezhetik. Egy-egy tétel könyvelése után bizonyára versolvasás vagy szavalás következik. – Ez a „verseskönyvelés”. Persze az is lehet – s ennek nagyobb a valószínűsége –, hogy a *verseskönyvvel* ragos összetétel önkényes megcsonkításának vagyunk a tanúi.

T. Urbán Ilona

UTÓPIA

„A TÁRSULÁS FILMSTÚDIÓ 1983. FEBRUÁR 14-ÉN 24,30-KOR – BEMUTATKOZÓ PROGRAMJA UTÁN – A VÓRÁS CSILLAG FILMSZÍNHÁZ BÜFÉJÉBEN SAJTÓTÁJÉKOZTATÓT TART”

– olvasta és beküldte Wagner Alfréd (1047 Budapest, Attila u. 150.)

A „február 14-én 24,30-kor” kezdődő program, sajtótájékoztató időmegjelölésének láttán irigykedve kiálthat fel a mindig időszükében levő olvasó:

Boldog emberek! Az ő napjuk nem 24, hanem – talán?! – 48 órából áll!

T. Urbán Ilona

Az autóbusz, busz főnév egyes, illetőleg többes számú használata. A Budapesti Közlekedési Vállalat illetékesei az iránt érdeklődnek, hogy a *HÉV-pótló autóbusz*, illetve a *HÉV-pótló buszok* közül melyik a helyes.

Nézzük ezt a két mondatváltozatot: „A HÉV-pótló autóbusz V. 2-től V. 31-ig közlekedik”, illetve: „A HÉV-pótló buszok V. 2-től V. 31-ig közlekednek”. A kérdés tehát az, hogy a *busz*, illetve az *autóbusz* szó egyes vagy többes számban helyes-e. Nos, a magyarban vannak olyan főnévtípusok, amelyek nemigen vagy nem mindig használatosak többes számban. Ilyen többek között az anyagnév. *Bort* iszik az ember, vagy ahogy szokták mondani, a magyar ember. „Gyűjtsd a *vasat* és a *fémet!*” Itt is hiába van szó sok-sok darab vasról, illetve fémről, nem *vasakat*, *fémeket* gyűjtünk, hanem *vasat*, *fémet*. A többes szám ezeknél a főneveknél mást jelent. „Jó *borok* teremnek ezen a vidéken.” Ez a mondat azt jelenti, hogy több szőlőfajta, tehát több borfajta is terem azon a vidéken. Mondhatjuk ezt is: „Vidd be ezeket a *vasakat* a raktárba!” Ez esetben különféle vastárgyról van szó, s azért nem számítanak egyműnek, mert nem beolvasztás céljából viszik őket a raktárba.

Az anyagnévhez hasonlóan viselkednek bizonyos, egymással azonos jellegű csoportos tárgyak (például a *busz*) és élőlények (például: „Nő a *fű*”, „Dalol a *madár*”). Így például erre a kérdésre: „Milyen villamos jár erre?” – így felelhetünk: „A 49-es villamos”. Itt tehát a kérdésben és a válaszban is egyes számban beszélünk a villamosról, holott nem egy darab 49-es villamos jármű közlekedik azon a vonalon, hanem sok. Ugyanez a helyzet a busszal is: „Budakeszire a 22-es *busz* jár” – holott voltaképpen a 22-es *buszok* járnak. Az egyes szám használatát itt az indokolja, hogy egy utasnak csak egy járműre van szüksége, csak egy járműre száll föl. Ezért helyeselhető ez a mondat: „A HÉV-pótló *busz* V. 2-től V. 31-ig közlekedik”. De ez a mondat típus sem helyteleníthető: „A HÉV-pótló *buszok* V. 2-től V. 31-ig közlekednek”.

Ez utóbbi mondat típus azonban nem az utasnak, hanem a BKV-nak a szemléletét tükrözi. Az utas ugyanis csak egy HÉV-pótló buszra száll föl, a BKV azonban több HÉV-pótló buszt, vagyis HÉV-pótló *buszokat* közlekedtet.

Ladó János

Málna. Klementisz József – 1138 Budapest, Gyöngyösi u. 6. – a *Málna* nevet szeretné adni kislányának, s ehhez kéri szakvéleményünket.

A mai keresztnévadási divat egyik törekvése, hogy magyarul értelmezhető, közszóval azonos nevet, úgynevezett beszélő nevet kapjon a gyerek. A kislányoknak gyakran virágnevet adnak: *Virág*, *Boglárka*, *Hajnalka*, *Viola*, *Margaréta* stb., és sok más „értelmes” név is divat: *Napsugár*, *Hanga*, *Bibor*, *Boglár* stb. A gyümölcsneveket eddig még nem fedték föl a szülők, pedig ezek sem kevésbé alkalmasak női keresztnévnek, mint például az anyakönyvezhető *Aldáska*, *Üdvöske*, *Bogárka*, *Délibáb*, *Béke*. A *Málna* keresztnév anyakönyvi bejegyzését ezért nem is kifogásoljuk. Ez a szó egyébként is kellemes hangzású, és alakja jól leillik női neveink körébe. Mivel azonban szokatlan, új névötletről van szó, javasoljuk, hogy második névként jegyeztessenek be a kislánynak egy ismertebb, hagyományos keresztnévet is.

Bíró Ágnes

Csiperke. Bársony Lajos – 8713 Kéthely, Szőlőhegy u. 40. – arról ír levelében, hogy a gombatenyésztők szeretnék a meghatározott gombafajtára utaló *csiperke* nevet elterjeszteni az általánosabb jelentésű *sampinyon* helyett.

Igaza van Önnek: a *csiperke* gombanév valóban támogatást érdemel. Abban viszont téved, hogy a *sampinyon* csak gombát jelent. Ha fellapozza A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának III. kötetét, s elolvassa a *sampinyon* címszó alatti sorokat, talán nem vonja többé kétségbe, hogy a *sampinyon* bizony csiperkegombát jelent, s nemcsak a magyarban, hanem az angolban, a németben és az oroszban is. Az

Gombocz Zoltán, a kiváló nyelvész mint pedagógus is nagy népszerűségnek örvendett. Az egyetemen a legnagyobb tanteremben adott elő, de még így sem jutott mindenkinek ülőhely. Rendkívül világosan magyarázta meg a nyelvtörténet bonyolult összefüggéseit, szemléltető példákkal fűszerezve a nehezebben érthető nyelvi jelenségeket. Egyik órán a *-talan*, *-telen* fosztóképzőről beszélt, s kimutatta, hogy ennek eredeti formája *-tal*, *-tel* volt. Ebben a formában találjuk meg a vogul nyelvben: *isztal* = esztelen, *nétal* = nőtelen, nőtlen. A magyarban a *-tal*, *-tel* képzőhöz később hozzájárult a módhatározói rag: *hirtel-en*, *haszthal-an*, *meztel-en*. Ez az utóbbi az *-en* rag nélkül is használatos ebben a kifejezésben: *meztélláb*, eredetileg: *mez-tel-láb* (meztelen láb). A vizsgán az egyik hallgatót éppen ebből a fosztóképzőből faggatta. Közös erővel eljutottak odáig, hogy *esztelen*, akinek nincs esze, *vagyonatlan*, akinek nincs vagyona. Tudna olyan példát mondani – kérdezte Gombocz –, amelyben megőrződött az eredeti *-tal*, *-tel* fosztóképző? Igen, tudok, ragyogott föl a vizsgázó szeme: *fiatal*, akinek nincs fia.

Szepesy Gyula

igaz, hogy az olaszban és a franciában 'gomba' a jelentése (ez utóbbiban a *champignon de couche* szerkezettel jelölik a csiperkét), csakhogy mi a németből vettük át. A *sampinyon* gombanevet tehát bátran használhatja bárki, ha izlésének ez a kifejezés felel meg leginkább.

T. Urbán Ilona

Rettenetesen boldog. Goy Andor – 1124 Budapest, Dobsinai u. 23. – a címűl írt szerkezetéről várja véleményünket.

Amikor beszélünk, nemcsak gondolatokat akarunk közölni, hanem a gondolatokat kiváltó érzelmeket is ki akarjuk fejezni, sőt hatásra is törekszünk. Mind a szépirodalmi, mind a társalgási stílus, meg a népköltészet is bővelkedik megfelelő nyelvi megoldásokban (ismétlés, fokozás, halmazosítás, ellentét stb.), s közéjük tartozik a túlzás, a nagyítás is. Izgatott lelkiállapotban nem elégszünk meg a fogalmak, jelenségek valódi mértékével, hanem felnagyítjuk őket, gyakran egészen a lehetetlenig. Például: *ezer éve nem láttalak; örök hállára köteleztél; egetverő tapsvihár; ezermester; százsorszép; százlábú* stb. Szívesen kapunk fel egy-egy új szót, szokatlan szókapcsolatot, csak hogy meghökkentsük, megnevetessük a hallgatót. Minden nyelvben megvannak a példák erre az általános emberi törekvésekre (Iliász, Odüsszeia, Aeneis, Isteni Színjáték, Shakespeare, Petőfi, Ady művei, hogy a legkönnyebben megtalálhatókat említsük). Így jöttek létre a sokszor teljesen ésszerűtlen, de hatásos köznyelvi, népnyelvi szerkezetek: *örült jó, irtó szép, ször-*

nyen érdekes, állati gyönyörű, rettentően megőrültem, iszonyúan jókedvű lett stb. A két szó között mindenütt ellentét feszül, s ez a hatás forrása. – Nemrégiben a Filmmúzeum egyik darabjában hallhattuk: „We are terribly happy”, azaz: *Rettenetesen (szörnyen, ijesztően) boldogok vagyunk*. Egy fájdalmas jelenetben könnyezve mondja a legtermészetesebb hangon egy fiatal, bájos, szerepe és egyéniség szerint finom színész.

Emberi logikánk zablájával nem tudjuk megfékezni a nyelv száguldó fantáziáját. (Hogy „*bődületesen szépen*” fejezzük ki magunkat!)

Vigasztalásul annyit mondhatunk, hogy ezek a szavak a gyakori használatban megkopnak, jelentésük elhomályosul, hatásuk csökken. Zsargonizú, durvább rétegük csak egy szűk körben marad meg tovább, de mert alá van vetve a divatnak, ott is rövid életű.

Egedy Mária

Centírozás. Halmay József – 1117 Budapest, Bercsényi u. 22/B – a *centírozás* rövid *i*-vel való írása ellen emel szót levelében.

Egyetértünk Önnel, valóban helytelen a *centírozás* szó *centírozás* formája. (A legjobb persze az lenne, ha mindig *kiegyensúlyozás-t* mondanánk és íránk!) A szó a *centrum*-ból származik. Tövéhez (a *centr*-hez) járul az *-íroz* képző. Sokan talán ezt sem tudják, s ezért mondanak *centírozás-t*, de valószínűbb, hogy az ejtés-könnyítésre való törekvés kap itt szerepet.

Balogh Judit

Dobó József – 1135 Budapest, Petneházy u. 75/B – az **el szeretném mondani** szerkezet szórendjét kifogásolja.

A helytelenített szórendi forma önmagában véve nem hibás. Az *el szeretném mondani* és a *szeretném elmondani* forma más és más jelentéstartalmat hordoz, pontosabban: mást és mást emel ki, nyomatékosít. Az első esetben az *elmondani*, a másodikban pedig a *szeretném* szó a hangsúlyosabb.

Felde Györgyi

Kondor. Hidvégi György – 1142 Budapest, Sárrét park 7/A – a *Kondor* név anyakönyvi bejegyzéséhez kéri hozzájárulásunkat.

Ez a szláv eredetű szó 'göndör' jelentésben ma is él nyelvjárásainkban. Arról nincs tudomásunk, hogy férfi keresztnévként ma viselné valaki, de korai nyelvemlékeink tanúsága szerint a középkorban személynévként is használatos volt. Sok más régi személynévhez hasonlóan ennek a föllevenítését sem hibáztatjuk. Föl kell azonban hívni a szülők figyelmét, hogy erről a szóról a magyarul beszélők nagy többségének a *kondorkeselyű* jut eszébe, s ez bizony nem a legkellemebb képzetársítás. A név anyakönyvi bejegyzését nem kifogásoljuk tehát, a szülőknek azonban ajánljuk, hogy fontolják meg jobban ezt a névválasztást.

Bíró Ágnes

Út-, Vasútépítő Vállalat. Hárs Tibor – 1208 Budapest, Könyves u. 10. – sutának, sőt: helytelennek tartja a címül irt hivatalos intézménynevet. Véleménye szerint az *és* kötőszó nem maradhat el az ilyen szerkezetekből.

A szóban forgó vállalatnév kifogástalan. Az egymás után következő és egymással mellérendelő viszonyban levő szó szerkezeti elemek közé nem kötelező mellérendelő kötőszót tenni; elegendő ilyenkor, ha vesszővel választjuk el egymástól a szerkezet párhuzamos használatú tagjait. Például: *Az úttörők, a KISZ-esek készülnek a nyári táborozásra; Megjárta Tolnát, Baranyát; Mindenki egészséges, vidám;* stb. Természetesen *s, és, meg* kötőszóval is helyesek ezek a mondatok: *Az úttörők s a KISZ-esek...; Mindenki egészséges és vidám stb.*

T. Urbán Ilona

Válasz van? Igen, Nyeste Sándor részére – 5630 Békés, Szabó Dezső u. 2. –, aki jogosan kifogásolja az *Ágnes van?* reklám-szöveget.

A jó reklám rövid és csattanós. Éppen ezért számtalan nyelvi buktató fenyegeti. Jól kell ugyanis tudnia annak magyarul, aki tömören, könnyedén, hibátlanul és ötletesen akarja kifejezni magát. Sokan éppen a hatás kedvéért valamilyen már ismert, de szokatlanabb nyelvi formával próbálnak feltűnni, mert a hasonlóságban jelentkező különbség felkelti az érdeklődést. Ez esetben azonban rossz mintát választott a reklámíró. Mert kétségtelenül egyszerű és érzelmileg is telített a *Főnök van?*-féle mondatforma (sietősség van benne, ijedelem, esetleg bizalmaskodás, tréfálkozó szándék vagy az előbeszédre jellemző erős rövidítési vágy), de a mi nyelvünk gondolkodásmódjának, ízlésének nem felel meg. Egyetértünk: a legjobb reklámszöveg.

Egedy Mária

Szilveszter – szilveszter. Kun Pál – 3534 Miskolc, Dorottya u. 1. – helyesírási kérdésére válaszoljuk:

A *Szilveszter* valóban nagy kezdőbetűvel írandó, ha a keresztnévről van szó. De ha az év utolsó napját, december 31-ét jelenti, azt a napot, amikor szórakozással, mulatozással búcsúztatjuk az óvet, akkor már köznévként használjuk, s kis kezdőbetűvel írjuk.

Balogh Judit

Szóhasználati kérdések. Kapás István levelezőnknek – 6723 Szeged, Lomnici u. 139. – írjuk:

A *szenzáció* feltűnést keltő, váratlan, nagy port felverő esemény; érdekes hír, izgalmat keltő dolog. Ezek tulajdonképpen mind ráillenek a Titanic elsüllyedésére. Ezért nem is hibáztathatjuk ezt a szóhasználatot, noha a köztudatban a *szenzáció* megjelölés általában inkább a kellemes izgalmat keltő élményekhez kapcsolódik. (Jó áthidaló megoldás lett volna „szomorú vagy tragikus szenzáció”-t mondani.)

Az *edzett* szó ebben az alakjában kétféle nyelvtani szerepet tölthet be: lehet múlt idejű igealak és befejezett történésszerű melléknévi igenév. Egy mondatban bemutathatjuk mindkét funkciót: „Az a sportoló, aki az elmúlt hónapokban eleget *edzett* (ige), megfelelően *edzett* (melléknévi igenév) lesz az olimpiai versenyeken”.

Szerintünk sem szerencsés a *gázolajkénmentesítő* szóalakulat. Nem felel meg sem a jól érthetőség, sem pedig a helyesírás követelményeinek. Sajnos, leveléből sem derül ki pontosan, hogy mit

E hasábokon verseket közlünk. A magyar irodalom kincses-tárából válogatott olyan verseket, amelyekben a költők anyanyelvünkről szólnak, a nyelv megtartóképeségéről, szépségéről, gazdagságáról, játékoságáról és a szavak varázserejéről.

Demény Ottó:

ANYANYELV

*Hol kezdődött, milyen kövek között,
micsoda síkon, milyen partok ölen?
Az ösvoltában már-már érthetetlen,
de megfejthető furcsa szövlevény.*

*Hány fogalom? Talán maréknyi csak,
Hal, víz, vad, tojás, kéz s mi még?
Talán a föld, pár ősi eszköz,
és egészen biztosan – az ég.*

*A szerelem tűzforró szavai:
öl, öled, szem, száj, karjaid.
Tűz, lélek, csillag, lehelet.
Ami a szív mélyén lakik.*

*Nem kutatom. Örökre kaptam
e ronthatatlan és kerek,
ezredéveken át megőrzött
s gazdagító szerkezetet.*

*Hogy őrzője lehessen én is.
Hogy része legyek akkor is,
ha csont, vér, orca, fog, köröm
a hanttal elkeveredik.*

is akarnak és mitől mentesíteni, így csak találgathatunk. Valószínűleg a gázolaj, illetve a pébégáz kéntartalmának a csökkentéséről lehet szó. Ha így áll a dolog – és okvetlenül ragaszkodni kell ezekhez a furcsa szóösszetételekhez –, akkor mi is a *kén* szó elé tennénk a kötőjelet. Legjobb volna azonban érthetőbb, magyarosabb szakkifejezést keresni.

Felde Györgyi

Fehér Ház – fehér házi. Dr. Gál Erzsébet – 1132 Budapest, Visegrádi u. 10. – furcsállja, hogy a *Fehér Ház* -i képzős származékát a legtöbb újságban kis kezdőbetűvel írják.

Az újságírók elmarasztalására ebben az esetben nincs okunk. Az intézmények, nevezetesen épületek stb. tulajdonnévi elemek nem tartalmazó és alapalakjában különírandó nevének *i* és *-beli*

képzős származékát helyesírási szabályaink értelmében kis kezdőbetűvel kell írni: *Téli Palota – téli palotabeli, Fehér Ház – fehér házi, Vidám Park – vidám parki v. vidám parkbeli* stb.

T. Urbán Ilona

Kovács Loránd – 1142 Budapest, Királyhida u. 11. – olvasónk azt kérdezi, magyar név-e a **Rajtár**, és mit jelent.

A *rajtár* a lovas (katona) jelentésű német *Reiter* szóból származik. Igen régi magyar átvétel. Ma elavultnak számít. Különböző alakváltozatokban már 1389 óta előfordul nálunk. A magyar szóból lett családneveket magyarnak kell tekintenünk végső származtatásuktól függetlenül. Igaz, hogy a szlovákban és a csehben szintén van *Rajtár* családnev. Ennek oka az, hogy ők is átvették a német *Reiter* szót, és az *a* hangot ők is *á*-nak írják.

Ladó János